

NOTAE NUMISMATICAE

ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

Tom XIII

MUZEUM NARODOWE W KRAKOWIE
SEKCJA NUMIZMATYCZNA
KOMISJI ARCHEOLOGICZNEJ PAN
ODDZIAŁ W KRAKOWIE

Kraków 2018

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Tłumaczenie tekstów oraz korekta językowa native speakerów tekstów
artykułów naukowych oraz recenzji naukowych w tomach XIII (2018) i XIV (2019)
finansowane w ramach umowy 790/P-DUN/2018 ze środków
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

The translation and the proofreading by a native speaker of the texts
of academic articles and reviews in the volumes XIII (2018) and XIV (2019)
financed as part of the Agreement 790/P-DUN/2018 from the funds
of the Ministry of Science and Higher Education allocated for the purpose
of promoting and propagating science.

NOTAE NUMISMATICAE

ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

Tom XIII

MUZEUM NARODOWE W KRAKOWIE
SEKCJA NUMIZMATYCZNA
KOMISJI ARCHEOLOGICZNEJ PAN
ODDZIAŁ W KRAKOWIE

Kraków 2018

Komitet naukowy / Scientific Committee:

Prof. Peter van Alfen, Prof. Michael Alram, Prof. Aleksander Bursche, Prof. François de Callataÿ, Dr Karsten Dahmen, Prof. Georges Depeyrot, Dr Haim Gitler, Zofia Gołubiew, Prof. Wiesław Kaczanowicz, Elżbieta Korczyńska, Prof. Katerini Liampi, Prof. Adam Małkiewicz, Prof. Andrew Meadows, Prof. Mariusz Mielczarek, Dr Jiří Militký, Prof. Janusz A. Ostrowski, Prof. Maciej Salamon, Prof. Bernhard Weisser

Redakcja / Editorial Board:

Redaktor / Editor in Chief – Jarosław Bodzek

Zastępca redaktora / Associate Editor – Mateusz Woźniak

Sekretarze / Secretaries – Dorota Malarczyk, Anna Bochnak, Barbara Zając

Redaktor tematyczny / Theme Editor:

Peter van Alfen

Redaktor językowy / Linguistic Editor:

Peter van Alfen

Recenzenci / Reviewers:

Prof. Katarzyna Balbuza, Dr hab. Tomasz Bochnak, Dr Dario Calomino, Dr Karsten Dahmen, Dr Oliver Hoover, Dr Witold Garbaczewski, Dr Adam Kędzierski, Dr hab. Agata Kluczek, Dr Kamil Kopij, Dr Julio M. del Hoyo-Meléndez, Dr Dubravka Ujes Morgan, Dr Kyrylo Myzgin, Dr Ulrike Peter, Dr Adrian Popescu, Prof. Stephen K. Scher, Dr Szymon Tracz, Dr David Wigg-Wolf, Prof. Michel Wiedemann

Redaktorzy prowadzący / Commissioning Editors:

Dorota Malarczyk, Anna Kowalczyk

Tłumaczenia / Translations:

David Daniel

Korekta / Proofreading:

David Daniel, Aedaan Shaw

Projekt graficzny i typografia / Graphic Design and Desk Top Publishing:

Luiza Berdak

Skład i łamanie / Typesetting and Page Layout:

Joanna Słomska

Adres redakcji / Address of the Editorial Office:

Muzeum Narodowe w Krakowie

ul. Józefa Piłsudskiego 12, 31-109 Kraków

tel. (+48) 12 433 58 50

e-mail: notae@mnk.pl

<http://mnk.pl/notae-numismatacae-zapiski-numizmatyczne-1>

Wyłącznie odpowiedzialność za przestrzeganie praw autorskich dotyczących materiału ilustracyjnego ponoszą autorzy tekstów.
Authors of the texts bear the sole responsibility for observing the copyright illustrations.

Wersję pierwotną pisma *Notae Numismatacae – Zapiski Numizmatyczne* jest wersja elektroniczna.

The electronic edition of the *Notae Numismatacae – Zapiski Numizmatyczne* is treated as its original version.

© Muzeum Narodowe w Krakowie i Autorzy, 2018

ISSN 1426-5435

SPIS TREŚCI / CONTENTS

- 9 Od redakcji
10 *From the Editors*

ARTYKUŁY / ARTICLES

- EMANUEL PETAC
13 About the Sarmizegetusa Hoard from 1998 and the Possible Chronology of Burebista's Campaign to the Black Sea Border
O skarbie z Sarmizegetusy z 1998 roku i przypuszczalnej chronologii kampanii Burebisty ku wybrzeżom Morza Czarnego
- HELLE W. HORSNÆS, MALENE REFSHAUGE BECK
37 A Hoard of Republican Denarii from Skellerup, Denmark – A Preliminary Report
Skarb denarów republikańskich ze Skellerup, Dania – uwagi wstępne
- JAROSŁAW BODZEK, RENATA MADYDA-LEGUTKO
53 Coins of the Rulers of Cimmerian Bosphorus Found in Poland
Znaleziska monet władców Bosporu Kimeryjskiego na ziemiach polskich
- EVGENI I. PAUNOV
93 The Start of the Coinage of Philippopolis under Domitian
Początki mennictwa Philippopolis za panowania Domicjana
- SZYMON JELLONEK
101 Roman Foundation Myths on Colonial Coinage
Rzymskie mity założycielskie na monetach kolonialnych
- ARKADIUSZ DYMOWSKI
127 Pseudo-Ancient Pseudo-Coins from Gdańsk. Remarks in the Margins of the Catalog of Finds of Ancient Coins in Medieval and Modern Contexts in Poland
Pseudoantyczne obiekty monetopodobne z Gdańska. Uwagi na marginesie katalogu znalezisk monet antycznych z kontekstów średniowiecznych i nowożytnych z terenu Polski
- BEATA MIAZGA, BORYS PASZKIEWICZ
137 The Metal Content of Selected Polish and Brandenburg Coins from the 14th and 15th Centuries
Metal wybranych monet polskich i brandenburskich z XIV–XV wieku
- HEINZ WINTER
171 Zu den Medaillen des Benvenuto Cellini – Der Bestand des Kunsthistorischen Museums Wien
The Medals of the Benvenuto Cellini in the Collection of the Kunsthistorisches Museum in Vienna
Medale Benvenuto Celliniego z kolekcji Kunsthistorisches Museum w Wiedniu

PAULINA TARADAJ

- 191 *Quo non augustior alter*. A Few Remarks on the Series of Small Medals Issued to Commemorate the Maneuvers of the Saxon Armies at Mühlberg in 1730
"Quo non augustior alter". Kilka uwag na temat serii małych medali wydanych z okazji kampamentu wojsk saskich pod Mühlbergiem w 1730 roku

ZNALEZISKA / FINDS

JAN BULAS, PIOTR N. KOTOWICZ

- 209 New Roman Coin Finds from the Upper San River Basin
Nowe znaleziska monet rzymskich z dorzecza Górnego Sanu

TOMASZ WAGNER, BARBARA ZAJĄC

- 225 New Roman Coin Finds from the Region of Częstochowa
Nowe znaleziska monet rzymskich z okolic Częstochowy

ANNA BOCHNAK, MATEUSZ WOŹNIAK

- 245 Fragment XVI-wiecznego skarbu z Zawiercia – Kromolowa ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie
Part of a 16th-Century Hoard from Kromolów, Zawiercie, from the Collections of the National Museum in Krakow

VARIA

VIERA HUPALO

- 275 Ikonografia przedstawień na medalikach religijnych z grobów w kościele pobernardyńskim w Dubnie na Wołyniu (Ukraina)
The Iconography of Images on Religious Medallions from Graves in the Former Bernardine Church in Dubno, Volhynia (Ukraine)

RECENZJE / REVIEWS

BARBARA ZAJĄC

ARNAUD SUSPÈNE, VINCENT DROST, ANDREW BURNETT,
LAURENT BRICAULT

- 307 *Rome et les provinces. Monnayage et histoire. Mélanges offerts à Michel Amandry*. Numismatica Anatolica 7. Bordeaux: Ausonius éditions: avec le concours de Spink 2017, 463 pages; ISBN 978-2-35613-197-3

KRONIKA / CHRONICLE

MATEUSZ WOŹNIAK

- 315 Kronika Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Krakowie (2017)
322 *The Chronicle of the Numismatic Cabinet of the National Museum in Krakow* (2017)

JAROSŁAW BODZEK

331 Kronika Sekcji Numizmatycznej Komisji Archeologicznej Polskiej Akademii Nauk
Oddział w Krakowie (2017)

333 *The Chronicle of the Numismatic Section of the Commission on Archaeology of
the Polish Academy of Sciences (Krakow Branch of the Polish Academy of Sciences)*
(2017)

PAWEŁ GOŁYŹNIAK

335 Conference Report: *Coinage in Imperial Space. Continuity or Change from
the Achaemenid to Hellenistic Kingdoms?* Krakow, 28th June – 2nd July 2017

NEKROLOGI / OBITUARIES

JAROSŁAW BODZEK, MATEUSZ WOŹNIAK

345 Bogumiła Haczewska (4 maja 1943 – 31 grudnia 2017)

350 *Bogumiła Haczewska (4th May 1943 – 31st December 2017)*

357 Bibliografia prac Bogumiły Haczewskiej

Bibliography of Bogumiła Haczewska's Works

HENRYK WOŹNIAKOWSKI

361 Izabella Godlewska de Aranda (18 grudnia 1931 – 12 czerwca 2018)

363 *Izabella Godlewska de Aranda (18th December 1931 – 12th June 2018)*

Bogumiła Haczewska (1943–2017). Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, wrzesień 1995 r. Fot. I. Feldblum
Bogumiła Haczewska (1943–2017). Emeryk Hutten-Czapski Museum, September 1995. Photo: I. Feldblum

Szanowni Państwo,

oddajemy w Państwa ręce tom XIII *Notae Numismaticae – Zapisków Numizmatycznych*. Zgodnie z przyjętym zwyczajem teksty o tematyce międzynarodowej publikujemy w językach kongresowych, a teksty odnoszące się w większym stopniu do zainteresowań czytelnika polskiego w języku polskim. Wszelkie informacje dla autorów oraz archiwalne tomy naszego czasopisma dostępne są na stronie www.mnk.pl.

31 grudnia 2017 roku zmarła Bogumiła Haczewska (1943–2017), emerytowany, wieloletni pracownik i kierownik Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Krakowie, znawczyni mennictwa średniowiecznego i gdańskiego, zastępca redaktora i członek komitetu redakcyjnego *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*. Była osobą mocno zaangażowaną w działalność społeczną: reaktywowała w 1989 roku w Muzeum Narodowym Związek Zawodowy „Solidarność”, działała w Towarzystwie Przyjaciół Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, zakładała Stowarzyszenie Muzealników Polskich, najważniejszą dziś organizację skupiającą pracowników polskich muzeów. Niezwykle pracowita, świadoma odpowiedzialności wynikającej ze sprawowanych przez siebie funkcji, całą sobą oddana była Gabinetowi Numizmatycznemu.

Jej pamięci poświęcamy XIII tom *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*, nie mając wątpliwości, że czasopismo to nie powstałoby bez jej zaangażowania.

Redakcja

Dear Readers,

It is with great pleasure that we present to you Volume XIII of *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*. In accordance with our customary practice, all the texts concerned with subjects of international interest or significance have been published in the conference languages, while those of more relevance to Polish readers – in Polish. Information for prospective authors as well as previously published volumes of our journal can be found at www.mnk.pl.

A worker of many years at the Numismatic Cabinet of the National Museum in Krakow and then the cabinet's director before she retired, Bogumiła Haczewska (1943–2017) passed away on December 31, 2017. An expert on medieval coinage and coinage from Gdańsk, Haczewska was deputy editor and a member of the editorial committee of *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*. Whether she was reactivating the Solidarity labor union at the National Museum in 1989 or busy doing work for the Association of Benefactors of the Emeryk Hutten-Czapski Museum or else putting together the Association of Polish Museologists, the most important organization for employees at Polish museums, Haczewska was heavily engaged in doing social work. An exceptionally hard worker, Haczewska was conscious of the responsibility resulting from the offices she held, giving her whole self to the Numismatic Cabinet.

It is in memory of Bogumiła Haczewska that we dedicate the 13th volume of *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*, there being no doubt that the journal would never have been created without her full commitment.

The Editors

VIERA HUPALO

Instytut ukrainoznawstwa im. I. Krypiakiewicza NAN Ukrainy

Ikonografia przedstawień na medalikach religijnych z grobów w kościele pobernardyńskim w Dubnie na Wołyniu (Ukraina)¹

ABSTRACT: *The Iconography of Images on Religious Medallions from Graves in the Former Bernardine Church in Dubno, Volhynia (Ukraine)*

Between 1995 and 2007, excavations were conducted within the vicinity of the Church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Dubno, Volhynia (Ukraine). The graves in the main crypt, under the chancel, were explored: three small tombs in the side aisles were also explored as were the graves in the burial pits. Among the large number of items that were excavated, an assemblage of 18 religious medallions has been singled out. Because they come from vandalized graves in the main crypt, they have been interpreted as stray finds.

The article attempts to systematize these medallions in terms of iconography, separating them in accordance with the motifs that are depicted (for example, Marian motifs, images of saints) and analyzing the ideological contents of the compositions. The medallions' contents are tied to the existence and spread of their respective religious cults.

Almost all of the medallions are made of bronze or brass; some of them have traces of gilding. The vast majority of the medallions are characterized by their high degree of craftsmanship and precision. It needs to be emphasized that this assemblage, which was obtained during the course of rescue work, has been dated to the period between the 18th and the first part of the 19th century. Because no artist's name is present on any of the medals, it is not possible to identify the workshops in which they were created; however, the inscription "ROME" on some of the

¹ Jest to rozszerzona i poprawiona wersja opublikowanego w języku ukraińskim tekstu Gupalo 2014.

medallions may indicate where they were executed. The iconography, the artistic features of the images, the precision of the inscriptions in Latin, the high level of casting craftsmanship – all these features met the requirements in accordance with which devotional items were supposed to be executed. Between the 17th and 19th centuries, Italian centers of craftsmanship reached the pinnacles of medallic art. The medallions from Dubno represent exquisite workmanship of this kind; thus, we have reason to suspect that the medallions have an Italian – or, in general, a Western European – provenance.

KEY WORDS: devotional articles, religious medallions, iconography, Bernardynian monastery, Dubno, Volhynia

ABSTRAKT: W latach 1995–2007 przeprowadzono badania wykopaliskowe w obrębie kościoła pobernardyńskiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w miasteczku Dubno na Wołyniu (Ukraina). Eksplorowano groby w krypcie głównej pod prezbiterium, w trzech małych grobowcach w nawach bocznych oraz pochówki w jamach grobowych. Wśród dużej liczby wydobytych przedmiotów wyodrębniono zbiór osiemnastu medalików religijnych, pochodzących ze zdewastowanych grobów w krypcie głównej i z tego powodu interpretowanych jako znaleziska luźne.

W artykule podjęto próbę usystematyzowania znalezionych obiektów pod względem ikonograficznym, dzieląc je według motywów przedstawień (np. maryjne, z wyobrażeniami świętych) oraz analizy ideologicznej treści kompozycji, związanej z istnieniem i rozpowszechnianiem się właściwych im kultów religijnych.

Prawie wszystkie medaliki zostały wykonane z brązu lub mosiądzu, część z nich zawierała ślady złocenia. Zdecydowaną większość okazów cechuje duży kunszt i staranność wykonania. Należy zaznaczyć, że zdobyty w trakcie prac ratowniczych zbiór datowano w ramach XVIII – 1. połowy XIX w. Brak sygnatury mistrza nie pozwala utożsamiać ich z produkcją konkretnych warsztatów, natomiast napis „ROME” na poszczególnych okazach może wskazywać na miejsce ich wykonania. Zarówno ikonografia, właściwości artystyczne przedstawień oraz dokładność napisów łacińskich, jak i wysoki poziom odlewniczego mistrzostwa spełniały wymogi, według których powinny być wykonane dewocjalia. W ciągu XVII–XIX w. włoskie ośrodki rzemieślnicze osiągnęły szczyty sztuki medalierskiej. Medaliki z Dubna reprezentują właśnie takie wytworne wyroby, w których mamy podstawy dopatrywać się tak włoskiej, jak i w ogóle zachodnioeuropejskiej metryki.

SŁOWA KLUCZOWE: dewocjalia, medaliki religijne, ikonografia, kościół pobernardyński, Dubno, Wołyn

W latach 1995–2007 przeprowadzono badania archeologiczne w obrębie kościoła pobernardyńskiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny

w miasteczku Dubno na Wołyniu. Jako fundacja księcia Janusza Ostrońskiego świątynia została zbudowana w latach 1617–1629. Elementem konstrukcyjnym pierwotnej architektury kościoła jest wielka krypta podołtarzowa. Podziemie w ciągu kilku stuleci było wykorzystywane jako miejsce pochówku zarówno mnichów bernardynów, jak i liczego grona fundatorów, kolatorów i benefaktorów, wśród których byli przedstawiciele rodzin książęcych Ostrońskich, Zasławskich, San-guszków i Lubomirskich.

Trumny złożone w krypcie podołtarzowej zachowały się fragmentarycznie. W ciągu prac ratowniczych uzyskano liczny materiał zabytkowy. Kontekst ujawnienia obiektów wśród zdewastowanych i sprofanowanych pochówków w krypcie podołtarzowej nie pozwala łączyć zabytków z poszczególnymi trumnami, dlatego też są one interpretowane jako znaleziska luźne.

Jedną z najliczniejszych grup zabytków stanowią medaliki religijne (18 obiektów), których analizę przedstawiono w poniższym artykule. Jako medale rozpatrywane są medaliki o niewielkich wymiarach z przedstawieniami o tematyce religijnej², wśród których występują obiekty z zachowanym sznureczkiem jedwabnym, co potwierdza, że były one zawieszane na szyi zmarłych. Pojedyncze medaliki zostały przyszyte do szkaplerzy, często przymocowywano je do różańca. Obiekty te znaleziono wśród pozostałości zniszczonych trumien, na których zachowała się data śmierci: 1780, 1781, 1788. Na dwóch medalikach odczytano rok 1724 i 1756. W 1855 r. kościół przekształcono w cerkiew i od tego czasu zaprzestano pochówków pod ołtarzem świątyni, co może dowodzić, że znaczna część medalików znajdowała się w użyciu w okresie XVIII – 1. połowy XIX w.

Medaliki w zdecydowanej większości zostały odlane w formach, tylko trzy spośród znalezionych okazów odcisnięto za pomocą stempla na cienkiej blaszce. Surowcem, z którego wykonano prawie wszystkie obiekty – za wyjątkiem jednego medalika odlanego w srebrze – był miedź, często połączany (w większości wypadków warstwa złota została zniszczona). Nie jest możliwe określenie warsztatów, w których medaliki zostały wyprodukowane. Możemy natomiast stwierdzić, że dubieńskie zabytki nie są tanimi kopiami imitującymi pierwowzory, wręcz przeciwnie, są to oryginalne wyroby wytworzone przez utalentowanych mistrzów.

Nie wiadomo, niestety, w jaki sposób medaliki dotarły do Dubna: czy zostały przywiezione z krajów europejskich osobiście przez swoich właścicieli, czy też zakupiono je na terenach Rzeczypospolitej za pośrednictwem jednego z licznych zakonów. Według dekretów soboru trydenckiego (1545–1562) biskupi i zakony powinni upowszechniać obrazy Chrystusa, Najświętszej Marii Panny oraz świętych patronów, aby w ten sposób wierni adorowali Boga. Zgodnie z tymi wskazaniem co najmniej pięć medalików

² ENCYKLOPEDIA KOŚCIELNA 1881:14: 102.

połączono z działalnością jezuitów, między innymi medaliki z przedstawieniami Chrystusa Salwatora i Marii Matki Zbawiciela oraz Ignacego Loyoli i Franciszka Ksawerego. Jeśli chodzi o medalik z wizerunkami Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny i św. Michała Archanioła, należy wiązać go z zakonem braci bernardynów.

Przedstawienia na medalikach podane zostały według ustalonych kanonów, gdzie formę obrazu bezpośrednio określała jego treść. Za awers przyjęto stronę medalika, na której znajduje się wizerunek Jezusa Chrystusa lub Marii Panny. W przypadkach, gdy na jednym medaliku obecne są przedstawienia zarówno Marii, jak i Jezusa Chrystusa, obraz Marii występuje na stronie rewersu.

Medaliki poświęcone świętym z jednej wspólnoty zawierają na awersie obraz patrona lub założyciela zakonu, jak na przykład medalik z wizerunkami Ignacego Loyoli (awers) i Franciszka Ksawerego (rewers). Ikonografię omawianych obiektów określają napisy w języku łacińskim wykonane majuskułą z szeryfami, przedzielone kropkami.

* * *

IKONOGRAFIA CHRYSTOLOGICZNA

Obraz Jezusa na medalikach dubieńskich został przedstawiony dwojako: jako popiersie i półpostać. Pierwszy typ to popiersie *Chrystusa Zbawiciela* (tabl. 1, il. 1a) wykonane w stylu klasycznych uroczystych przedstawień portretowych³. Drugi w znacznym stopniu odbiega od wyżej wymienionego. Na medaliku umieszczono wyobrażenie *Jezusa Nazareńskiego Wykupionego* (tabl. 1, il. 2a) w cierniowej koronie i ze związanymi dłońmi, którego wizerunek jest wprawdzie czytelny, ale jego wykonanie jest mniej staranne, a postać wymodelowano prostymi, grubszyimi kreskami. Kult Jezusa Nazareńskiego Wykupionego wywodził się z Hiszpanii i został rozpowszechniony w XVII w. przez trzynitarzy bosych, którzy według legendy⁴ wykupili figurę Jezusa z rąk Maurów i umieścili w kościele trzynitarskim w Madrycie. Już w następnym wieku kult Jezusa Nazareńskiego Wykupionego rozprzestrzenił się w całym świecie chrześcijańskim – powstawały liczne kopie figury uznanej za cudowną, umieszczane w przyklasztornych świątyniach wszędzie tam, gdzie działali trzynitarze bośi⁵. Pierwsze wzmianki o kulcie Jezusa Nazareńskiego na ziemiach polskich pochodzą z początków XVIII w., a już w połowie tego stulecia szczególną czcią otaczano między innymi figury ze Lwowa, Wilna, Beresteczka, Łucka, Teofilpola, Kamieńca Podolskiego, Orszy, Brahiłowa i Warszawy⁶.

³ CHUDZIŃSKA 1998, tab. XXVIII, ryc. 82; KOŁYSZKO 2013: 86.

⁴ WITKO 2010: 17–18.

⁵ IDEM 2010: 25–31.

⁶ IDEM 2010: 31–32, 49–53; MIROŃCZUK 2012: 223–229.

IKONOGRAFIA MARYJNA

Najbardziej rozpowszechnione było przedstawianie Najświętszej Marii Panny, której postać na medalikach dubieńskich reprezentowana jest przez sześć różnych wizerunków. Jeden z nich to umieszczony na rewersie medalika z Chrystusem Zbawicielem obraz *Marii jako Matki Zbawiciela* (tabl. 1, il. 1b), wykonany w takim samym stylu, jak popiersie Jezusa na jego awersie⁷.

W sposób dynamiczny został wykonany wizerunek Marii na awersie medalika przedstawiającego *Najświętszą Marię Pannę Niepokalanego Poczęcia* (tabl. 1, il. 5a). Postać jej, uwieńczona wiankiem z siedmiu gwiazd i otoczona promiennym blaskiem, z prawą ręką odchyłoną na zewnątrz i lewą spoczywającą na sercu, stoi na półksiężycu, po bokach którego umieszczono wizerunki aniołów⁸.

W teologicznej dyskusji o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny, która rozpoczęła się w 1475 r. i trwała do końca XV stulecia, objawwszy swym zasięgiem całą Europę, zakon św. Franciszka wystąpił jako konsekwentny i niewzruszony obrońca niepokalaności Bogurodzicy. Ważną rolę w tej dyskusji odegrali franciszkanie obserwanci (bernardyni), którzy poprzez nabożeństwa i działalność misyjną niezwykle aktywnie nauczali o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny. Również od momentu pojawienia się bernardynów w Polsce ich działalność przebiegała pod znakiem i w walce o kult Niepokalanej Marii Panny. Stąd też liczne kościoły bernardyńskie zostały poświęcone Najświętszej Marii Pannie lub Jej Niepokalanemu Poczęciu⁹. Potwierdzeniem tego jest również kościół w Dubnie.

Trzy medaliki poświęcono lokalnym wizerunkom Matki Bożej – Sokalskiej, Berdyczowskiej i Łuckiej. Są to koronatkę wybite na pamiątkę koronacji cudownych obrazów¹⁰.

Matka Boska Pocieszenia Sokalska (tabl. 1, il. 3a). Wiadomości o pochodzeniu obrazu przepisano w 1617 r. z nieznanego ruskiego rękopisu do kroniki klasztoru oo. Bernardynów w Sokalu. Zgodnie z opisem ikona rysowana na cyprysowej tablicy miała znajdować się przez 120 lat w malutkiej cerkwi zbudowanej nad Bugiem. Po najeździe tatarskim, kiedy cerkiew spłonęła, w 1519 r. wybudowano drewniany kościółek pomiędzy Bugiem a Ratą¹¹. W 1599 r. do Sokala przybyli bernardyni,

⁷ Medaliki wykonane w podobnym stylu, które różnią się tylko detalami, są dobrze znane z terenów Polski (CHUDZIŃSKA 1998: 41, tab. XXVIII. 82; REWOLIŃSKI 1887: tab. III. 78), Czech (BORKOVSKÝ 1975: 20, obr. 123:2) oraz Europy Zachodniej (RASMUSSEN 1942: pl. I. 3, 6), i są datowane prawidłowo na XVIII w.

⁸ Analogiczne przedstawienie i napis występują na jednym z medalików z ziem polskich, który został wykonany w Rzymie (REWOLIŃSKI 1887: tab. XXII: 1110).

⁹ BOGDALSKI 1905: 408–450.

¹⁰ W 1636 r. książę Aleksander Sforza Pallavicino w swoim testamencie przeznaczył specjalny fundusz Kapitułce Watykańskiej, aby mogła finansować złote korony. Wtedy to zostały ustalone kryteria, według których uznawano obraz jako cudowny, oraz ceremoniał przebiegu jego koronacji (NESTOROWICZ 1997: 16).

¹¹ RUSECKI 2000: 7.

którzy na tym miejscu zbudowali klasztor, a obraz stał się jego najcenniejszą relikwią¹². Koronacja obrazu odbyła się 8 września 1724 r. za arcybiskupa Jana Skarbka i za pozwoleniem papieża Innocentego III. Hrabiowie Potoccy jako organizatorzy uroczystości koronacyjnych zamówili na tę okazję między innymi srebrne medaliki z cudownym obrazem na awersie i herbem rodzinnym Pilawa (półtrzecia krzyż jest unoszony przez dwa skrzyżowane przedramiona – Jezusa i św. Franciszka ze stygmatami (tabl. 1, il. 3b)) na rewersie, jako symbol zakonu bernardynów¹³.

Według źródeł archiwalnych obraz Matki Boskiej Pocieszenia miał dwie sukienki. Pierwsza z nich miała zostać ufundowana przez Ludwikę Mniszek-Potocką w latach 1744–1748, drugą – wykonaną przez Jana Szeppę i Piotra Szarlie (złotników ze Lwowa) – ufundował w 1773 r. Franciszek Salezy Potocki¹⁴. Dubieńska koronotka jest jednym z nielicznych okazów pierwowzoru zniszczonego obrazu¹⁵, co sprawia, że jest szczególnie cenna.

Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia Sokalskiej okazała się bardzo wystawną i najludniejszą procesją w ówczesnej Polsce, a sanktuarium rozwinęło się w wielki regionalny ośrodek duchowy. Z tego też powodu przedstawiciele najwybitniejszych rodów szlacheckich z Wołynia, jak również z terenów koronnych, chcieli być pochowani pod stopami Bogurodzicy w sokalskim klasztorze¹⁶.

Matka Boska Berdyczowska (tabl. 1, il. 6a). Obraz był rodzinną relikwią hrabiów Tyszkiewiczów i przedstawiał wierną kopię cudownego obrazu Matki Boskiej Śnieżnej, znajdującego się w Bazylice Sancta Maria Maggiore w Rzymie¹⁷. Po szczęśliwym uwolnieniu z niewoli tureckiej Janusz Tyszkiewicz, późniejszy wojewoda kijowski, wróciwszy do domu, rozpoczął w Berdyczowie w 1626 r. budowę kościoła i klasztoru dla karmelitów bosych, do którego następnie przekazał cudowną ikonę. Koronację obrazu, która odbyła się 16 lipca 1756 r., przeprowadził biskup kijowski Kajetan I. Sołtyk, co wzmogło ruch pielgrzymkowy, a klasztor stał się nie tylko ośrodkiem religijnym, lecz także kulturalnym¹⁸.

Matka Boska Łucka (tabl. 1, il. 4a). W 1598 r. papież Klemens VIII podarował obraz Matki Boskiej Śnieżnej Bernardowi Maciejowskiemu, biskupowi łuckiemu,

¹² ALOJZY 1904: II. 292.

¹³ Koronarki poświęcał papież. Uważano, że osoba mająca taki medalik w chwili śmierci otrzymywała całkowite odpuszczenie grzechów (REWOLIŃSKI 1887: 76, tab. XIV: 696; NESTOROWICZ 1997: 18).

¹⁴ BETLEJ 1999: 73.

¹⁵ NOWAK i TURDZA 2000: 125, 159, fot. 162.

¹⁶ PAMIĄTKA 200-LETNIEJ ROCZNICY KORONACJI CUDOWNEGO OBRAZU MATKI BOSKIEJ POCIESZENIA W KLASZTORZE OO. BERNARDYNÓW W SOKALU 1924: 13.

¹⁷ WACŁAW Z SUŁGUSTOWA 1902: 15; OSADCZY 2006: 588.

¹⁸ REWOLIŃSKI 1887: 2. Dziś kopia tego obrazu znajduje się w bocznej kaplicy kościoła Matki Boskiej Zwycięskiej w Warszawie (Z DAWNA POLSKI 1986: 94–95); LITAK 1989: 279.

który w tym czasie przebywał w Rzymie z misją poselską¹⁹. Po powrocie do Łucka biskup przekazał obraz do dawnego kościoła dominikańskiego, ufundowanego ok. 1390 r. przez Władysława II Jagiełłę i Witolda. Słynący z cudów obraz został ukoronowany 8 września 1749 r. przez biskupa łuckiego Franciszka Kobielskiego²⁰. W 1793 r. obraz przeniesiono do katedry łuckiej, gdzie spłonął w pożarze w 1924 r.²¹

Wykonanie wszystkich trzech opisanych powyżej medalików-koronatek było związane bezpośrednio z uroczystościami koronacji obrazów (znane są również egzemplarze medalików wykonane z okazji rocznicy koronacji). Wybijano je w znacznych ilościach i w kilku odmianach. Liczną pod względem ikonograficznym była odwrotna strona medalików z obrazem Matki Boskiej Berdyczowskiej. Chociaż do dzisiaj zachowały się tylko pojedyncze egzemplarze koronatek poświęconych Matce Boskiej Sokalskiej i Matce Boskiej Berdyczowskiej, to są one dosyć liczne²². Natomiast medalik-koronatka Matki Boskiej Łuckiej to na razie jedyny znany egzemplarz²³.

Do medalików z ikonografią maryjną należy jeszcze jeden z dubieńskich medalików, na którym występuje obraz *Matki Boskiej Szkaplerznej* (tabl. 1, il. 7a), czyli Matki Bożej z góry Karmel. Została ona przedstawiona w półpostaci z Dzieciątkiem na prawej ręce i szkaplerzem w lewej²⁴.

Tematyka trynitarzna na medalikach była dosyć rzadka i wśród obiektów z Dubna prezentowana jest tylko przez jeden egzemplarz, na którego awersie przedstawiono *Świętą Trójcę* (tabl. 2, il. 1a)²⁵. Napis: ROMA umieszczony poniżej przedstawienia ma świadczyć o miejscu wykonania wyrobu²⁶.

Bliska tematyce trynitarnej jest *ikonografia angelistyczna*, którą w omawianym zbiorze reprezentuje jedynie przedstawienie św. Michała Archanioła (tabl. 1, il. 5b)

¹⁹ WACŁAW Z SUŁGUSTOWA 1902: 425.

²⁰ REWOLIŃSKI 1887: 63.

²¹ OSADCZY 2006: 588.

²² Są one opisane w głównych katalogach medalików z terenów Polski (BENTKOWSKI 1830: nr 598, 604–606; RACZYŃSKI 1841: nr 464–465, 472–474; CZAPSKI 1871: nr 4088, 4094–4098, 4103–4104; REWOLIŃSKI 1887: nr 7–24, 695–699).

²³ Rewoliński opisuje znany mu jedyny egzemplarz medalika-koronatki Matki Boskiej Łuckiej, który pod koniec XIX w. znajdował się w zbiorach Zebrawskiego, ale miał inne przedstawienie na rewersie (REWOLIŃSKI 1887: 63: nr 604a).

²⁴ WASILEWSKA 2013: 60.

²⁵ Znanne są przedstawienia św. Trójcy, w których kula ziemską usytuowaną jest pod stopami Boga Ojca i Syna (REWOLIŃSKI 1887: nr 183, 186–187, 189, 742, 883, 968), co symbolizuje pogardę dla świata (JANICKA-KRZYWDA 1982: 128); natomiast kula ziemską pod prawicą Boga na medaliku dubieńskim oznacza najwyższą władzę nad światem (ziemskim).

²⁶ Medaliki o przedstawieniu św. Trójcy spotyka się dość często, szczególnie w XIX w. Większość z nich, o niewielkich wymiarach, z napisami w języku polskim, została prawdopodobnie wykonana w sanktuariach lokalnych, na przykład w Częstochowie. Medalik dubieński, różniący się pod względem kompozycji, został wyprodukowany w Rzymie, na co wskazuje napis. Ten typ medalika nie jest znany w innych zbiorach.

w powłóczyściej szacie, z wagą w lewej ręce, walczącego z szatanem²⁷. Doskonałość w odtworzeniu wizerunku figur, pełność kompozycji i odczuwalne emocjonalne nasycenie obrazu zdradzają rękę utalentowanego twórcy²⁸. Obecność w grobie medalika z przedstawieniem św. Michała Archaniola symbolizuje nadzieję na obronę duszy zmarłego przez archaniola, który miałby zaprowadzić ją do raju. Biorąc pod uwagę zarówno awers, jak i rewers, medalik ten jest przepełniony duchowo-emocjonalną treścią. Matka Boska, która na mocy swojego niewinnego poczęcia już zwyciężyła ducha mroku, oraz św. Michał, który został powołany, aby zawsze zwyciężać szatana, razem uosabiają siłę, która jest nadzieją zmarłych na królestwo niebieskie.

Ikonografia katechetyczna reprezentowana jest przez dwa egzemplarze z przedstawieniami Świętej Rodziny i czyścica.

Na medaliku z przedstawieniem *Świętej Rodziny* (tabl. 2, il. 1b) Maria trzymająca na lewej ręce Dzieciątko Jezus ukazana została w otoczeniu męża Józefa oraz rodziców – Anny i Joachima. Medalik ten został poświęcony fundamentalnym podstawom nowotestamentowego nauczania, a historie przedstawione na awersie i rewersie występują jako swego rodzaju początek i koniec boskiej doktryny. Podobne wzory w religijnym medalierstwie spotyka się dosyć rzadko²⁹.

Główna uwaga w kompozycji medalika z tematem *Czyścica* (tabl. 1, il. 7b) jest skupiona na płomieniach, które ogarniają pięć postaci. Obraz malowniczo oddaje atmosferę cierpienia, nadziei i radości grzesznych dusz przebywających w czyścicu³⁰. Swoją treścią w niezwykle skuteczny sposób medalik ten pobudzał do zastanowienia się nad krótkotrwałością ziemskiego bytowania i nieodwracalną pokutą za swoje postępowanie.

MEDALIKI Z IKONOGRAFIĄ HAGIOGRAFICZNĄ

Najliczniej w zbiorze reprezentowana jest *ikonografia hagiograficzna*, w której możemy wydzielić trzy tematy: biblijny, patroniczny i martyrologiczny.

Hagiografię biblijną reprezentują postaci z Nowego Testamentu: św. Józef i św. Jan Chrzciciel, umieszczone na awersie i rewersie tego samego medalika. *Św. Józef* (tabl. 2, il. 3) został przedstawiony w półpostaci trzymającej na rękach Dzieciątka Jezus (tabl. 2, il. 3a). Niemal identyczne przedstawienie znajdujemy na rewersie koronarki Matki Boskiej Berdyczowskiej, która została wykonana w Rzymie³¹.

²⁷ DARANOWSKA-ŁUKASZEWSKA 2008: 811–812.

²⁸ Identyczne przedstawienie św. Michała oraz napis występują na rewersie medalika, który został wybity z okazji koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej Wileńskiej (8 września 1750 r.). Na awersie podano miejsce wykonania: ROMA (REWOLIŃSKI 1887: 84, nr 728). Obydwa medaliki posiadają więc tożsamą metrykę.

²⁹ REWOLIŃSKI 1887: nr 1106.

³⁰ PODRĘCZNA ENCYKLOPEDIA KOŚCIELNA 1905: t. 5–6: 304.

³¹ REWOLIŃSKI 1887: nr 16.

Na podstawie tej analogii możemy przypuszczać, że omawiany medalik mógł zostać wykonany w warsztatach rzymskich. Postać św. *Jana Chrzyciela* z rewersu (tabl. 2, il. 3b) jest lekko pochylona w prawo w kierunku baranka, z lewą ręką opierającą się na skale (kamieniu), z którego tryska woda. Św. Jan został ukazany jako młodzieniec z długimi włosami i brodą, ubrany w szatę ze skóry, która według apokryfów podarowana mu przez anioła na pustyni, miała rosnąć wraz z nim³². Obraz Jana Chrzyciela na medaliku z Dubna uzupełniają charakterystyczne dla jego przedstawień w malarstwie atrybuty: laska pasterska owinięta wstążką (na obrazach z napisem *Ecce Agnus Dei*) oraz płaskie naczynie (muszla?), do którego nabiera on wody³³. Scena ta niesie z sobą przedsmak wydarzenia, jakim miało być ochrzzczenie Jezusa, na którego Jan wskazuje jako na Baranka Bożego. Podobna ikonografia, popularna w malarstwie, w medalierstwie pojawia się jednak po raz pierwszy.

Kilka medalików z omawianego zbioru reprezentuje *tematykę patroniczną*, czyli przedstawienie historycznych postaci, które były założycielami i patronami zakonów: benedyktyńskiego (Benedykt z Nursji), brygidek (Brygida Szwedzka) i jezuickiego (Ignacy Loyola).

Dwa medaliki dedykowane są św. *Benedyktowi*. Pierwszy z nich (tabl. 2, il. 2a–b), o owalnym kształcie, zawiera na awersie postać św. Benedykta (tabl. 2, il. 2a) przedstawionego pod postacią starca w habicie, trzymającego krzyż w prawej i księgę w lewej ręce. Obraz ten uzupełniają mitra u dołu po lewej, kruk z chlebem w dziobie po prawej³⁴ oraz inskrypcje. Centralną część płaszczyzny na rewersie medalika zajmuje równoramienny krzyż zwany krzyżem św. Benedykta, ozdobiony inskrypcją umieszczoną na ramionach, pomiędzy nimi oraz w otoku. Napis-modlitwa w postaci inicjałów słów został utworzony na podstawie wiersza ułożonego przez św. Benedykta, a skierowanego przeciw pokusom szatana³⁵. Medaliki św. Benedykta z krzyżem i zaklęciem przeciw demonom cieszyły się dużą popularnością już w XVII–XVIII w. W celach magicznych wkładano je w fundamenty domów, zakopywano pod progiem, przybijano nad wejściem. Często umieszczano je też na dzwonach oraz frontach kapliczek³⁶. Również dzisiaj należą do najbardziej rozpowszechnionych i cenionych przez wiernych kościoła katolickiego.

³² KNAPIŃSKI 1997: 778.

³³ IDEM 1997: 779.

³⁴ WEGNER 1989: 230–231.

³⁵ MARTINI 2009: 2.2:530: 1.3746; KOŁYSZKO 2013: 135–136; w polu: C S / P B; pionowo na krzyżu: C S S M L; poziomo na krzyżu: N D S M D; w otoku: I H S • V • R • S • N • S • M • V • S • M • Q • L • I • V • B •; pełną treść napisu zob. poniżej: Katalog inskrypcji, nr 10.

³⁶ WEWIÓRA 1995: 435.

Już w XII w. istniała praktyka wkładania medalików Benedykta do grobu³⁷, ponieważ święty ten był uważany za patrona zmarłych i szczęśliwej śmierci³⁸. Przeświadczenie to nasiliło się wraz z rozprzestrzenieniem się wiadomości o widzeniu św. Gertrudy, według którego wszystkim zwracającym się w modlitwie do św. Benedykta była obiecana „dobra śmierć”. W tym celu prawdopodobnie został włożony medalik do jednego z pochówków w Dubnie.

Drugi z nich to uszkodzony medalik-krzyż św. *Benedykta* (tabl. 2, il. 8), mający formę krzyża równoramiennego. Powierzchnię awersu, w analogiczny sposób jak na rewersie egzemplarza opisanego powyżej, wypełnia napis-modlitwa św. Benedykta (tabl. 2, il. 8a)³⁹. Natomiast na rewersie, w centrum krzyża (tabl. 2, il. 8b) w kwadratowej ramce, znajduje się nieczytelne przedstawienie świętego, najprawdopodobniej Sebastiana. Litery wypełniające ramiona krzyża umieszczono w dwóch pionowych i trzech poziomych rzędach: osiemnaście liter przeplata się z siedmioma małutkimi krzyżykami. Są to początkowe litery modlitwy, tzw. „Postrachu demonów”, której autorem miał być św. Zachariasz. Podobne pod względem treści medaliki-krzyże w wielu odmianach, które były bardzo popularne w okresie XVII/XVIII – 1. połowy XIX w., odnotowano w Szwajcarii (Sankt Gallen), Niemczech (Augsburg) i Polsce (Poznań)⁴⁰. Z reguły medaliki-amulety wykonywano w benedyktyńskich ośrodkach, skąd dzięki pątnikom docierały do najodleglejszych zakątków katolickiej ekumeny. Analogiczny do dubieńskiego medalik-krzyż wystąpił wśród materiałów z Maniowy na Podhalu⁴¹. Pomimo pozornej prostoty medaliki-krzyże jednoczyły w sobie cały kompleks religijnych i magicznych właściwości (sama forma krzyża i modlitwa św. Benedykta, modlitwa św. Zachariasza, obraz św. Sebastiana), co sprawiało, że w przekonaniu wiernych stawały się niezawodnym środkiem obrony przeciwko „złej śmierci”.

Wizerunek św. *Brygidy Szwedzkiej* (tabl. 2, il. 7a) został wykonany schematycznie. Półpostać świętej ukazanej w habicie, trzymającej w lewej ręce różaniec z krzyżykiem, to wyidealizowany obraz. Umieszczony po lewej stronie ołtarz z ustawionym na nim krucyfiksem jest symbolem wizji św. Brygidy. Przedstawienia ikonograficzne św. Brygidy pojawiły się bardzo wcześnie. W końcu XIV w. ukazywano ją przy krzyżu, piszącą księgę „Objawień”⁴². Gdy w XV w. Brygidę kanonizowano i uznano jej prorocтва, powstał nowy typ kompozycji, gdzie mo-

³⁷ Znane są one z grobów zarówno w kryptach, jak i na cmentarzach pozakościelnych w Lublinie (KURNATOWSKA 1992: 17), Pucku (GRABARCZYK, KAJZER 1978: 85), Sandomierzu (ROSTKOWSKA 1996: 405, ryc. 1) i Maniowach (CHUDZIŃSKA 1998: tabl. I–IV).

³⁸ W XVII–XVIII w. istniały dokładne scenariusze „dobrej” śmierci.

³⁹ Zob. poniżej: Katalog inskrypcji, nr 11.

⁴⁰ DZIUBKOWA 1996–1997: 293.

⁴¹ CHUDZIŃSKA 1998: tabl. VI: 37.

⁴² RASMUSSEN 1942: 405. pl. I, 4–6; II, 7–9, 12–13; III, 14–16, 21; IV, 25, 29–30.

dłącą się świętą przedstawiano przed krucyfiksem⁴³. Z czasem oba te warianty ikonograficzne zostały wzbogacone o rozmaite elementy dodatkowe. Kompozycja medalika z Dubna odpowiada ikonografii z XV w., a styl wykonania krucyfiks i habitu zdradza cechy baroku.

W omawianym zbiorze medalików z Dubna wystąpiły cztery egzemplarze z przedstawieniem św. *Ignacego Loyoli* (tabl. 2, il. 6a, 9a), różniące się rozmiarami i kształtem. Na wszystkich możemy zobaczyć najbardziej rozpowszechniony, wyidealizowany obraz Ignacego Loyoli: półpostać świętego w szatach zakonnych i birecie na głowie, z księgą w dłoniach, zwrócona jest w lewo w stronę inskrypcji IHS. Analogiczne przedstawienie świętego znajdujemy na medalikach z napisem ROMÆ⁴⁴, co pozwala przypuszczać, że pierwowzorem dla egzemplarzy dubieńskich mogły być medaliki rzymskie. Za podstawę dla różnych wariantów ikonografii świętego mógł posłużyć portret autorstwa Jacopino del Conte wykonany z jego maski pośmiertnej Ignacego Loyoli⁴⁵.

Wśród omawianych obiektów największą grupę stanowią medaliki, które ukazują świętych męczenników. Jednym z nich, występujących na trzech egzemplarzach – dwukrotnie na awersie i raz na rewersie – jest św. *Jan Nepomucen*, patron Czech, którego kult był szeroko rozpowszechniony również na terenach krajów sąsiednich⁴⁶. W 1729 r. Jan Nepomucen został kanonizowany przez Benedykta XIII⁴⁷. Kult tego świętego znany był także w Dubnie, gdzie w 1830 r. został zbudowany kościół farny pod wezwaniem św. Jana Nepomucena. Medaliki św. Jana Nepomucena w omawianym zbiorze są zróżnicowane nie tylko pod względem kształtu i rozmiarów, ale również detali ikonograficznych. Na wszystkich trzech obiektach widzimy postać świętego z przypisywanymi mu atrybutami, między innymi z krzyżem, gałązką palmową i wieńcem z pięciu gwiazd nad głową.

Pierwszy z medalików jest w całości poświęcony postaci Jana Nepomucena. Na awersie umieszczono półpostać świętego *en face* z gałązką palmową w prawej ręce i krzyżem w lewej (tabl. 2, il. 4a). Uwagę zwraca dokładne odwzorowanie elementów stroju: sutanny, rokiety, mozzetty i biretu, które odpowiadają średniowiecznym szatom osób duchownych. Na rewersie medalika przedstawiono język – jako symbol zachowania tajemnicy spowiedzi – w otoczeniu obłoków (tabl. 2, il. 4b)⁴⁸. Na dwóch kolejnych medalikach widzimy nieco odmienne wizerunki Jana Nepomucena. Na jednym z nich (tabl. 2, il. 5a) święty trzyma gałązkę palmową

⁴³ IDEM 1942: 405. pl. I, 1–3; II, 11; IV, 26.

⁴⁴ REWOLIŃSKI 1887: nr 1022, 1080.

⁴⁵ FROS 1993: 1447; ŻÓŁKOWSKA 2009–2010: 160.

⁴⁶ ADAMEK 1982: 371–374; KUŹMAK 1997: 812–813.

⁴⁷ BABUCHOWSKI 2007: 92.

⁴⁸ JACNIACKA 1997: 813–814.

w lewej, a krucyfiks w prawej ręce, za jego głową zaś znajduje się nimb, z pięcioma gwiazdkami, które pojawiły się nad miejscem jego zgonu i jednocześnie stanowią symbol pięciu cnót męczeńskich: pobożności, pokory, dyskrecji, pilności i miłosierdzia⁴⁹. Elementy stroju są nieco stylizowane, układają się w fantazyjne fałdy, jak gdyby od powiewu wiatru, co może odpowiadać stylistyce późnego baroku. Szczegóły przedstawień postaci świętego wyraźnie naśladują pierwowzór, jakim był pomnik Jana Nepomucena odlany w brązie w Norymberdze, wykonany w warsztacie Hieronima Herolda według projektu Jahanna Brokoffa, ustawiony w 1683 r. na moście Karola w Pradze⁵⁰.

Styl wykonania trzeciego medalika (tabl. 2, il. 2b) odbiega od dwóch poprzednich, co jest widoczne między innymi w kompozycji przedstawienia postaci Jana Nepomucena. Głowę świętego otacza wieniec z pięciu gwiazd, brakuje nimbu i gałązki palmowej, natomiast obiema rękami Jan trzyma krzyż, ku któremu skłania głowę. Relief starannie wymodelowano, zaznaczając wyraźnie cienkie linie pasm włosów, palców rąk i gęstych fałdów udrapowanej odzieży. Św. Jan Nepomucen ubrany jest w charakterystyczne szaty: biret i sutannę z półokrągłym kołnierzykiem, ale jego lewe ramię osłania sagum, który zastępuje tradycyjny mantolet.

Znana nam dzisiaj w religijnym medalierstwie ikonografia przedstawień Jana Nepomucena reprezentowana jest przez liczne modyfikacje przyjętej kompozycji. Tylko na jednym z dubieńskich medalików (tabl. 2, il. 5a), nie biorąc pod uwagę dodatkowych symboli, takich jak most na tylnym planie, możemy dopatrywać się podobieństw przedstawienia postaci w zbiorze Rewolińskiego⁵¹. Kompozycja i styl wykonania pozostałych dwóch medalików (tabl. 2, il. 2b, 4a) pozwalają przypuszczać, że powstały w związku z kanonizacją Jana Nepomucena i mogą być datowane na okres po 1729 r.

Rewersy czterech innych medalików dedykowano św. *Franciszkowi Ksaweremu* – jednemu z najsławniejszych przedstawicieli zakonu jezuickiego, kanonizowanemu przez papieża Grzegorza XV w 1622 r. Trzy z nich mają kompozycyjnie tożsame portretowe obrazy świętego (tabl. 2, il. 6b), ale wszystkie egzemplarze wykonano z różnych matryc, o czym świadczą odmienne detale rysunku. Tylko jeden medalik z dubieńskiego zbioru (tabl. 2, il. 9b) jest poświęcony działalności misyjnej Franciszka Ksawerego i przedstawia leżącą postać świętego, co związane jest z okolicznościami jego śmierci na wyspie Sancjan w Chinach⁵². Powyższe wyobrażenia św. Franciszka Ksawerego należały do tradycyjnych, najbardziej rozpowszech-

⁴⁹ ZAWADA 2014: 50.

⁵⁰ KNAPIŃSKI 2002: 117.

⁵¹ REWOLIŃSKI 1887: nr 1087.

⁵² Po roku ciało Franciszka Ksawerego zostało sprowadzone na Goa i złożone w kościele zakonnym, zob. CANDIDO DE DALMASSES 1989: 220–225.

nionych jego wizerunków. Popularne były medaliki z fabułą śmierci świętego⁵³, rzadziej zdarzały się kompozycje portretowe⁵⁴.

Przedstawienia pozostałych świętych męczenników występują w pojedynczych egzemplarzach.

Półpostać św. Piotra z Weroną Męczennika (tabl. 2, il. 4b) zajmuje całe tło rewersu medalika. Święty został przedstawiony w dominikańskim habicie, z palmową gałązką w prawej ręce, ale szczególną uwagę przyciąga nóż, od którego zginął, wbity w jego głowę⁵⁵. Św. Piotr Męczennik został kanonizowany w 1253 r. przez papieża Innocenta IV⁵⁶, a kult jego jest bardzo rozpowszechniony między innymi w Weronie, której jest patronem. Znaleźnisko opisanego powyżej medalika w Dubnie to prawdziwa rzadkość.

Św. Barbara (tabl. 2, il. 5b) została przedstawiona w półpostaci z gałązką palmową w prawej ręce, zwróconej w stronę murowanej wieży – miejsca jej więzienia, gdzie przyjęła wiarę i chrzest⁵⁷. Medalik z analogicznym wizerunkiem św. Barbary, ale z innym układem napisów oraz nieco większych rozmiarów, znany jest ze zbioru Rewolińskiego. W odróżnieniu od medalika dubieńskiego na egzemplarzu tym pod figurą świętej znajduje się inskrypcja: ANNO IVB. / 1773, natomiast na awersie pod przedstawieniem Matki Boskiej Częstochowskiej miejsce wykonania: ROMA⁵⁸. Odmienny awers medalika z Dubna (postać św. Jana Nepomucena) nie pozwala jednoznacznie określić miejsca jego produkcji, ale na podstawie ujęcia postaci św. Barbary możemy datować go na lata 70. XVIII w.

Postać św. Tekli (tabl. 1, il. 6b) została ukazana na tle doliny, z gałązką palmową w prawej ręce, z węzami i lwem u jej stóp oraz stosem gorejącym na wprost, a także z jaskinią, miejscem jej schronienia i ostatniego odpoczynku, na tylnym planie⁵⁹. Medalik z Dubna dedykowany św. Tekli ma swoje odpowiedniki w wielu różnych kolekcjach. Ze zbioru Rewolińskiego pochodzą okazy⁶⁰ tożsame z dubieńskim egzemplarzem nie tylko pod względem rysunku na rewersie, lecz także przedstawienia i napisów na awersie (Matka Boska Berdyczowska, tabl. 1, il. 6a) oraz rozmiarów. Opisany medalik z Dubna datuje awers poświęcony koronacji cudownego obrazu Berdyczowskiej Bogurodzicy (1756 r.). Należy zaznaczyć,

⁵³ Bardzo podobny medalik znaleziono w krypcie kościoła we wsi Maniowy na Podhalu (CHUDZIŃSKA 1998: tabl. XXX.53). Jednak najbardziej zbliżony jest okaz ze zbioru T. Rewolińskiego, wykonany prawdopodobnie w Rzymie (REWOLIŃSKI 1887: nr 1076).

⁵⁴ Odmianę podobną do medalika o zarysach okrągłych ujawniono w krypcie „B” byłego kościoła brygidek w Lublinie (NIEDŹWIADEK 2012:70, ryc. 9).

⁵⁵ ADAMCZUK 2011: 656–657.

⁵⁶ PODRĘCZNA ENCYKLOPEDIA KOŚCIELNA 1913: t. 31–32: 205.

⁵⁷ WZOREK 1989: 18–20; PETZOLDT 1994: 305–307.

⁵⁸ REWOLIŃSKI 1887: nr 83; KOŁYSZKO 2013: 91–92: 1.3.1.8.2. (medalik z roku 1775).

⁵⁹ JANICKA-KRZYWDA 1982: 59; ATTWATER i JOHN 1997: 375; POKRYSZKA 2013: 589–590.

⁶⁰ REWOLIŃSKI 1887: nr 14, 543, 925.

że identyczny obraz św. Tekli występuje na koronacie Matki Boskiej Krakowskiej (1764 r.)⁶¹. Na tej podstawie możemy przypuszczać, że medaliki ze św. Teklą zostały wykonane w jednym warsztacie, a nawet odlane z jednej matrycy, a ich produkcją w latach 1756–1764 zajmowała się jakaś rzymska pracownia.

Na rewersie kolejnego z medalików znajdujemy postać św. *Maurycego* (tabl. 2, il. 7b) ukazanego na wprost, pod postacią wojownika z włócznią w prawej ręce i palmową gałązką w lewej⁶². Obraz przedstawiony jest zbyt schematycznie i bardzo źle zachowany, co nie pozwala na pewną identyfikację osoby. Jednak ubranie rzymskiego legionisty i napis: M(AVRY?)TIUS pozwalają z dużym prawdopodobieństwem utożsamiać tę postać ze św. Maurycem⁶³. Medalik z przedstawieniem św. Maurycego na rewersie i św. Brygidą na awersie należy do dość rzadkich okazów medalierstwa religijnego, a ich analogie dotychczas nie są znane.

POCHODZENIE I DATOWANIE MEDALIKÓW, ICH ROLA W ROZWOJU ZAKONÓW I KULTÓW RELIGIJNYCH

Ikonografia omówionych powyżej medalików wykazuje ścisły związek z określonymi zgromadzeniami zakonnymi. Najwcześniejszym zakonem katolickim, który prowadził działalność misyjną na Wołyniu, był zakon dominikanów, reprezentowany przez trzynaście klasztorów. W promieniu około 100 km od Dubna istniało osiem dominikańskich ośrodków, z których trzy – w Łucku, Włodzimierzu i Ostrogu – powstały jeszcze w końcu XIV w. Pozostałych pięć założono o wiele później: w Lachowcach w 1612 r., w Targowicy w 1674 r., w Newirkowie w 1693 r., w Jałowie pod koniec XVII w., w Kozinie w 1703 r. Jednak główną rolę odgrywał w tych czasach klasztor dominikanów w Łucku, który stał się intelektualnym i rekultywacyjnym centrum tego zgromadzenia⁶⁴. Drugim co do wielkości zgromadzeniem był zakon bernardynów, liczący dwanaście ośrodków. Najbliżej Dubna znajdowało się osiem konwentów bernardyńskich: w Sokalu (zał. 1599), Zasławiu (zał. 1604), Lesznie (zał. 1637), Łucku (zał. 1645), Janówce (zał. 1648), Krystynopolu (zał. 1726), Warkowicach (zał. 1737) i Kustyniu (zał. 1760)⁶⁵. Przodującą rolę w środowisku bernardyńskim odgrywały klasztory w Zasławiu (kustodialny) i Dubnie. Wymienionym powyżej wspólnotom zakonnym tylko w nieznacznym stopniu pod względem ilościowym ustępowało zgromadzenie karmelitów. Oprócz żeńskiego ośrodka w Dubnie najbliższej miasta usytuowanych było sześć klasztorów: w Hoszczy

⁶¹ IDEM 1887: 53, nr 543.

⁶² JACNIACKA 2008: 253.

⁶³ ATTWATER i JOHN 1997: 291–292.

⁶⁴ SINKEVICH 2009: 52–63.

⁶⁵ RUSECKI 2002–2003: 196.

k. Zasława, Łabuniu, Dorohostaju, Annopolu, Ostrogu oraz Łucku⁶⁶. Do pozostałych wspólnot, których konwenty zostały założone w pobliżu Dubna, należy zaliczyć cztery zgromadzenia franciszkańskie (Korzec, Krzemieniec, Międzyrzecz Ostrogi, Szumsk), dwa klasztory kapucynów (Ostróg, Włodzimierz Wołyński), dwa ośrodki reformatów (Dederkały Wielkie, Krzemieniec) oraz dwa zakony trynitarzy (Bereścuzko, Łuck). Rzymsko-katolicki Kościół na Wołyniu reprezentowały również Domy Towarzystwa Jezusowego, potężne ośrodki, które w postaci kolegiów założono w Łucku (1608–1773) i Ostrogu (1624–1773)⁶⁷. Dubno znajdowało się zatem na skrzyżowaniu stref wpływu trzech najwybitniejszych monastycznych zakonów – dominikanów, bernardynów i jezuitów. Każda z wymienionych wspólnot rozpowszechniała kult religijny właściwy dla własnego zgromadzenia, co pozwala z większą wiarygodnością określić pochodzenie omawianych medalików.

Z okresu od momentu założenia Towarzystw Jezusowych zachowały się liczne dewocjonała i relikwiarze o proveniencji jezuickiej. Opisane powyżej na medalikach przedstawienie Ignacego Loyoli było tradycyjne i najbardziej rozpowszechnione. Analogie znane są z Sandomierza⁶⁸, Kraśnika⁶⁹, Lublina⁷⁰ oraz Maniów na Podhalu⁷¹. Identyczne jak na dubieńskich medalikach przedstawienia z popiersiem św. Ignacego Loyoli na awersie i Franciszka Ksawerego na rewersie jednego medalika odkryto w Lublinie⁷² i Witebsku⁷³. Medaliki z przedstawieniem św. Franciszka na łożu śmierci znaleziono między innymi w Lublinie⁷⁴, Kraśniku⁷⁵, Gdańsku⁷⁶, Krośnie, Maniowach, Wiener Neustadt⁷⁷ i Pradze⁷⁸.

Jezuici w znacznym stopniu przyczynili się do rozwoju kultu oraz kanonizacji Jana Nepomucena, którego czczono jako obrońcę tajemnicy spowiedzi świętej⁷⁹. W tym kontekście ciekawy jest medalik z przedstawieniami Jana Nepomucena ubranego w strój kapłański na awersie oraz uciętego języka świętego na rewersie. W chwili śmierci Jan Nepomucen był wikariuszem generalnym archidiecezji praskiej i wybitnym prawnikiem, co podkreślają szaty: rokieta – jako oznaka jurysdykcji,

⁶⁶ SHOSTAK 2005: 177–182.

⁶⁷ SHEVCHENKO 2002, t. 13: 86–92.

⁶⁸ ROSTKOWSKA 1996: 411, ryc. 12.

⁶⁹ GOŁUB 2013: 45, ryc. 1, 1.

⁷⁰ NIEDŹWIADEK et AL. 2015: 78, ryc. 54, 1.

⁷¹ CHUDZIŃSKA 1998: tabl. XXX: 34, 2.

⁷² NIEDŹWIADEK 2012: 70. ryc. 9; NIEDŹWIADEK et AL. 2015: 79, ryc. 54, 3.

⁷³ KOVALENIA i LEVKO (red.) 2012: 148.

⁷⁴ NIEDŹWIADEK et AL. 2015: 79, ryc. 55, 1.

⁷⁵ GOŁUB 2013: 54, ryc. 2.

⁷⁶ TRAWICKA 2007: 60, ryc. 2: 2026.

⁷⁷ CHUDZIŃSKA 2008: 464.

⁷⁸ BLAŽKOVA, OMELKA, ŘEBOUNOVA 2015: 204–219, fig. 11.3, c.

⁷⁹ HOCHLEITER 2009: 128.

mantolet – jako ubranie chórowe i oznaka wysokiego wyróżnienia w hierarchii kościelnej⁸⁰. Brak nimbu wokół głowy św. Jana może świadczyć, że medalik został wybity jeszcze przed kanonizacją. Natomiast język przedstawiono w chmurach, które symbolizują niebiański majestat. Ikonografia ta wyraźnie nawiązuje do wydarzenia z 1715 r., kiedy w związku z przygotowaniami do beatyfikacji Jana Nepomucena dokonano ekshumacji zwłok świętego i zauważono, że w dobrym stanie zachowała się masa mózgowa oraz język, które zostały włożone do relikwiarza⁸¹. Nie jest wykluczone, że właśnie z okazji tak niezwykłego wydarzenia wykonano omawiany medalik, który mógł zostać wybity w latach 1715–1721, to jest w przeddzień beatyfikacji, ale na pewno przed kanonizacją (1729). Oprócz jezuitów szczególnym szacunkiem kult św. Jana Nepomucena darzyli dominikanie oraz wszystkie odłamy zakonu franciszkańskiego⁸². Wraz z powstaniem bractw św. Jana Nepomucena jego członkowie nosili na piersiach medaliony z wizerunkiem świętego⁸³. Od początku XVIII w. liczne bractwa zakładano w Polsce, szczególnie przy kościołach bernardynów. Na Wołyniu bractwo św. Jana Nepomucena zostało założone przy kustodialnym klasztorze w Zasławiu⁸⁴.

Na szczególną uwagę zasługuje jedyny medalik, który jest powiązany ze środowiskiem dominikańskim, z przedstawieniami Matki Boskiej Łuckiej i św. Piotra z Werony. Kult św. Piotra z Werony (jednego z pierwszych męczenników zakonu dominikanów) był otaczany wielkim szacunkiem na terenach Rzeczypospolitej, szczególnie w środowisku rolników. Potwierdzeniem tego było uzyskanie części relikwii świętego, którą w 1728 r. dzięki staraniom ksieni Franciszki Tarłówny złożono w klasztorze św. Benedykta w Sandomierzu⁸⁵.

Obraz Matki Boskiej Łuckiej na awersie należy do typu Hodegetrii. Jest to kopia obrazu *Salus Populi Romani* z bazyliki Sancta Maria Maggiore w Rzymie. Charakterystyczną cechą obrazu są: dłonie nakładające się jedna na drugą, chusteczka (*mapulla* lub *encheiron*) w rękach Marii, pierścień na środkowym palcu, krzyżyk na czole (lub na ramieniu) oraz gwiazda na ramieniu.

⁸⁰ ADAMEK 1982: 378.

⁸¹ KNAPIŃSKI 2002: 117; nr 2478; KONDRACIUK 2010.

⁸² SINKEVICH 2009: 154.

⁸³ 9 listopada 1731 r. papież Klemens XII wydał bullę zezwalającą na tworzenie bractw św. Jana Nepomucena. Jednak pierwsze bractwo, założone przez Krystiana Floriana Hegera von Hegerna przy czeskim klasztorze Emaus, powstało jeszcze na długo przed tym, w 1706 r., cf. „Kult i patronat Jana Nepomucena”, online: nepomuki.pl/nepomuk/kult.htm#bractwo.

⁸⁴ KUŹMAK 1997: 813.

⁸⁵ W dzień świętego (29 kwietnia) w niektórych dominikańskich kościołach ustaliła się tradycja poświęcania krzyżyków wykonanych z palmy. Takie dewocjonalia umieszczano na zewnątrz na bocznych ścianach domów i stodoł, przybijano w chatach do ścian, zakopywano w ziemi wierząc, że te zabiegi ochronią dom i pole od niszczącej mocy pioruna i gradu (MIŁAWICKI 2005: 101–102, 106).

Dominikanie niezwykle aktywnie propagowali kult Łuckiej Bogurodzicy, kierując go przede wszystkim do środowiska miejscowej szlachty wołyńskiej i zamożnego mieszczaństwa. W warunkach stałej konfrontacji wojennej (Tatarzy, Szwedzi, moskwianie) jeszcze na długo przed koronacją obraz Matki Boskiej Łuckiej zyskał sławę „Polskiej Sparty” oraz „Tarczy Królestwa i Niezłomnej wieży Wołynia”⁸⁶.

Mamy podstawę, by cztery medaliki z naszego zbioru łączyć z zakonem karmelitańskim. Na awersie jednego z nich (tabl. 1, il. 3a) przedstawiono cudowny obraz Matki Boskiej Berdyczowskiej, który podobnie jak obraz Matki Boskiej Łuckiej jest kopią obrazu Matki Boskiej Śnieżnej. Często obrazowi temu przypisywano interpretację karmelitańską – na palcach środkowym i serdecznym umieszczano szkaplerz, stąd była nazywana Matką Boską Szkaplerzną. Taki obraz Matki Boskiej Berdyczowskiej znany jest z graficznych miniatur Jana Józefa Filipowicza, który pracował we Lwowie i Lublinie. Jednak przeważnie graficzne obrazy z 2. połowy XVIII w., o wysokiej wartości artystycznej, autorstwa zachodnioeuropejskich mistrzów: Jana Balcera z Pragi, Ignacego Verhelsta, Gottfrieda Berharda i Franza Regis, zawierały tradycyjne przedstawienia Matki Boskiej Berdyczowskiej (tzn. bez szkaplerza)⁸⁷. Od czasu koronacji Matka Boska Berdyczowska stała się patronką Wołynia i Podola, a samo sanktuarium jednym z największych ośrodków duchowych na Ukrainie.

Inny medalik poświęcono Matce Boskiej Szkaplerznej, którą poetycko nazwano: DÉCOR CARMELO. Szczegóły w napisie wskazują na jego prawdopodobną francuską proveniencję. Do rzadko spotykanych należy przedstawienie czyścica na rewersie. Podobna do najmniejszych detali kompozycja występuje na medaliku połączonym z decymką, pochodzącym z Polski i datowanym na XIX w.⁸⁸

W karmelitańskiej duchowości szczególne miejsce zajmował kult św. Józefa, któremu była poświęcona cała ruska prowincja zakonu karmelitów. Od końca XVII w. kult św. Józefa na ziemiach polskich był szerzony przez siostry karmelitanki. W prowincji ruskiej istniały tylko dwa zgromadzenia karmelitanek trzewickowych: we Lwowie i Dubnie⁸⁹. Klasztor w Dubnie, założony w 1688 r., w niedługim czasie zyskał w prowincji zakonnej znaczenie głównego sanktuarium związanego z kultem św. Józefa⁹⁰, a medalik z przedstawieniami św. Józefa i św. Jana Chrzciciela możemy łączyć z tradycją karmelitańską.

⁸⁶ KOWNACKI 1703: 55–58; LOMNICKA-ŻAKOWSKA 2006: 189, 192.

⁸⁷ WANAT 2000: ryc. 3–5.

⁸⁸ KORONKI 2013.

⁸⁹ CHODYNICKI (Z.K.). 1846: 85–87.

⁹⁰ WANAT 1996: 113–114.

Najcenniejszą relikwią dubieńskiego klasztoru był cudowny obraz Świętej Rodziny. Wielkim szacunkiem otaczano również rodziców Najświętszej Marii Panny: św. Annę i św. Joachima, którym poświęcono oddzielny ołtarz. W tym kontekście wyraźnie wyraża się treść ideowa jednego z najpiękniejszych medalików poświęconych św. Rodzinie (tabl. 2, il. 1b). Identyczne przedstawienie występuje na awersie medalika ze zbioru T. Rewolińskiego⁹¹. Mosiężny medalik z identycznym jak w Dubnie przedstawieniem św. Rodziny znaleziono w kościele pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Szczuczynie, w grobie Dionizego Zakiewicza zmarłego w 1796 r.⁹², co stało się podstawą określenia użytkowania dubieńskiego medalika z przedstawieniami św. Trójcy i św. Rodziny na 2. połowę XVIII w. Na XVIII w. datowany jest medalik z identycznym przedstawieniem św. Rodziny (z postacią św. Piotra na rewersie), pochodzący z miejscowości Etiolles na północy Francji⁹³, co przekonuje o zachodnioeuropejskiej metryce omawianych medalików.

Jeden z medalików powiązany jest z kultem Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia. Kult ten szerzony był przez różne zakony, lecz największą aktywnością w tym względzie wyróżniali się franciszkanie i jezuici, nieco później domonikanie⁹⁴. Ikonografia Niepokalanego Poczęcia ma swój początek jeszcze w XI w.⁹⁵, a jej intensywny rozwój obserwujemy w okresie późnego średniowiecza i czasach nowożytnych. Charakterystycznym elementem obrazu Niepokalanego Poczęcia jest tło promienistej mandorli słonecznej i półksiężyca, uzupełnione w okresie późnego gotyku adorującymi aniołami. Jest to obraz Niewiasty Apokaliptycznej. Gloria słoneczna występuje tu jako symbol zamieszkania Boga w ciele Maryi oraz znak Jej wolności od grzechu; podeptany księżyc pod stopami jest oznaką Jej odwrócenia się od sfery ziemskiej i znakiem zwycięskiego nad nią triumfu; postacie adorujących aniołów wskazują na chwałę Królowej Nieba⁹⁶. Obraz ten stał się podstawą do powstania nowożytnego typu Niepokalanej – Immaculaty, przedstawionej na dubieńskim medaliku: Maria (bez Dzieciątka Jezus), jako La Purissima – Najczystsza, jest przyozdobiona aureolą z gwiazd⁹⁷.

⁹¹ REWOLIŃSKI 1887: 34; tabl. XXI: 1106. Rewers medalika (mającego ośmioboczną formę) dedykowany jest św. Wincentowi Kadłubkowi, który został beatyfikowany przez papieża Klemensa XIII w 1764 r., co może wskazywać na czas powstania medalika.

⁹² DUDZIŃSKI et AL. 2015: 71–74. ryc. 68.

⁹³ *Médailles religieuses et objets de devotion*; online: <https://medailles-religieuses.blog4ever.com/photos/madailles-xviii-siacle>.

⁹⁴ BRUŹDZIŃSKI 2004: 49.

⁹⁵ Dogmat o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny ma długą i skomplikowaną historię i powstawał wśród burzliwych teologicznych dyskusji w ciągu całego średniowiecza. Należy zaznaczyć, że początek tej nauki sięga soboru w Efezie w 431 r., na którym oficjalnie uznano Marię za Matkę Bożą – Theotokos. Od tego dogmatu rozwinęła się nauka o Niepokalanym Poczęciu Maryi Panny, które oficjalnie uznano w 1854 r. (BOGACZ 2004: 9–21).

⁹⁶ KOPEC 1997: 236.

⁹⁷ IDEM 1997: 241.

Identyczny odraz Niepokalanego Poczęcia występuje na dwóch ciekawych medalikach ze zbioru Rewolińskiego. Na rewersie jednego z nich umieszczono postacie pięciu świętych: Feliksa z Kantalicjo z zakonu kapucynów (kanon. w 1712), Stanisława Kostki, jezuitę (kanon. w 1726), Szymona z Lipnicy, bernardyna (beatyf. w 1685), dominikanina Jacka Odrowąża (kanon. w 1594) oraz Bronisławy z zakonu norbertanek (beatyf. w 1840)⁹⁸. Są to wspólnoty zakonne szczególnie czczące NMP Niepokalanego Poczęcia, uważając Ją za swoją patronkę⁹⁹.

Na rewersie dubieńskiego medalika z obrazem NMP Niepokalanego Poczęcia przedstawiono postać św. Michała Archanioła, którego wyobrażenie jest identyczne z obrazem na medaliku ze zbiorów Rewolińskiego¹⁰⁰. Na awersie tego ostatniego umieszczono przedstawienie cudownego obrazu Matki Boskiej Wileńskiej z zaznaczonymi datą i miejscem koronacji: „Rzym 1750”. Uwzględniając najpóźniejszą datę (beatyfikacji św. Bronisławy) i czas koronacji obrazu Matki Boskiej Wileńskiej (nie ma pewności, czy medalik nie został wybity z okazji którejś z rocznic), możemy wnioskować o trwałej, niemal stuletniej tradycji użytkowania tego typu przedstawienia NMP Niepokalanego Poczęcia i prawdopodobnie periodyczne odnawianie matryc według pierwowzoru. W tym miejscu należy jeszcze zaznaczyć, że na omawianym medaliku przed obrazem Matki Boskiej Wileńskiej klęczą św. Franciszek i św. Bernard, co pozwala na utożsamianie tego dubieńskiego znaleziska ze środowiskiem bernardyńskim.

Z tradycją zakonu trynitarzy bosych należy wiązać medalik z przedstawieniem Jezusa Nazareńskiego. Wiadomo, że we wszystkich kościołach trynitarских znajdowała się figura Chrystusa Nazareńskiego będąca kopią cudownej figury czczonej w Madrycie. Figura wykonana w typie *Ecce Homo* w 1. połowie XVII w., w jednym z warsztatów sewilskich (kojarzona z twórczością Francisco de Ocampo lub Luisem de la Penna), została w czasie najazdu Maurów na miasto Mamoré (1681) wywieziona jako łup, wśród innych przedmiotów kultowych, do Maroka. W 1682 r. figurę wykupioną przez hiszpańskich trynitarzy bosych przewieziono do Madrytu i ozdobiono szkaplerzem trynitarским. Wydarzenie to zapoczątkowało kult Jezusa Nazareńskiego Wykupionego, który ogarnął wszystkie kraje, w których działali trynitarze bosi. Według A. Witki „do rozpowszechnienia nabożeństwa ku czci Nazareńskiego przyczyniło się kilka rycin, z których najstarszym znanym przedstawieniem jest wykonany w 1685 roku przez Marcosa Orozco madrycki miedzioryt będący wzorem dla licznych realizacji w wielu krajach Europy”¹⁰¹.

⁹⁸ REWOLIŃSKI 1887: tab. XXII: 1110.

⁹⁹ MARECKI 2004: 124.

¹⁰⁰ REWOLIŃSKI 1887: tab. XV: 728.

¹⁰¹ WITKO 2004: 431, 443, ryc. 2.

Przedstawienie Jezusa Nazareńskiego na omawianym medaliku z Dubna (tabl. 1, il. 2a) w największym stopniu (ułożenie włosów, szkaplerza, dłoni) jest podobny do wzmiankowanego miedziorytu, który prawdopodobnie stał się wzorem dla całej serii medalików religijnych. Na tereny Europy Wschodniej tego typu medaliki (oprócz indywidualnych pielgrzymek do sanktuariów europejskich) mogły trafić za pośrednictwem założonych nowych placówek trynitarских, których powołaniem było wykupywanie jeńców-chrześcijan z niewoli w Imperium Osmańskim¹⁰². Figury Jezusa Nazareńskiego Wykupionego otaczane były szczególnym kultem w Rzeczypospolitej – we Lwowie, Warszawie, Wilnie, Krakowie, Beresteczku, Łucku, Orszy, Brahiłowie, Kamieńcu Podolskim, Teofipolu i Bursztynie¹⁰³.

Wielką popularnością cieszyły się medaliki, których awers i rewers stanowiły jedną kompozycję, poświęconą Chrystusowi Zbawicielowi i Marii – Matce Zbawiciela (tabl. 1, il. 1a–b). Geografia rozprzestrzeniania się podobnych medalików obejmowała całą katolicką Europę¹⁰⁴. Dość sporą ich liczbę odkryto na terenach Polski: w Maniowach¹⁰⁵, Sanoku¹⁰⁶, Lublinie¹⁰⁷, Gdańsku¹⁰⁸, Wierzchucinie¹⁰⁹ i Pułtusku¹¹⁰. Przedstawienia Marii i Jezusa są wzorowane na portretach wykonanych w stylu antycznym. Dodatkowe elementy kompozycji, takie jak napisy czy aureola, spowodowały powstanie różnych odmian w ramach jednego typu. Podobne medaliki wykonywano w krajach Europy Zachodniej (we Włoszech, Austrii, Niemczech) w ciągu kilku stuleci. Takie medaliki, używane przeważnie w 2. połowie XVII – 1. połowie XVIII w., określano mianem Abondino, ponieważ naśladowały wyroby znanego włoskiego warsztatu medalierów Antonio i Alesandra Abondino (1570–1650)¹¹¹.

Podsumowując przegląd religijnych medalików znalezionych w Dubnie, należy zaznaczyć, że zdobyty w trakcie prac ratowniczych zbiór datowano w ramach XVIII w. – 1. połowy XIX w. Brak sygnatury mistrza nie pozwala utożsamiać ich z produkcją konkretnych warsztatów, natomiast napis: ROME na poszczególnych okazach może wskazywać na miejsce ich wykonania. Zarówno ikonografia, właściwości artystyczne przedstawień, dokładność napisów łacińskich, jak i wysoki poziom odlewniczego mistrzostwa spełniały wymogi, według których miały być

¹⁰² WAGNER 2012: 29–35.

¹⁰³ MRÓZ 2010: 23.

¹⁰⁴ Medaliki o analogicznej treści znane są na przykład w Czechach (BORKOVSKÝ 1975: 20, obr. 123:2), w Austrii (LANTSCHNER 1994: 358, Abb. 152; HOFER, KRENN, WURZER 1994: 239, Abb. 71), Szwecji (RASMUSSEN 1942: 403: Pl. I: 3, 6).

¹⁰⁵ CHUDZIŃSKA 1998: 175: tabl. XXVIII: 82, 16, 30.

¹⁰⁶ IDEM 2008: 461, ryc. 2, b.

¹⁰⁷ NIEDŹWIADEK 2012: 70, ryc. 9; WŁODARCZYK 2012: 201, ryc. 7.

¹⁰⁸ TRAWICKA 2007: ryc. 1: 2022; ryc. 2: 2027.

¹⁰⁹ KOŁYSZKO 2013: 85.

¹¹⁰ IDEM 2007: 77–78, ryc. 4.

¹¹¹ CHUDZIŃSKA 2008: 464.

wykonane dewocjonalia. Najwybitniejszym centrum, skąd dewocjonalia o podobnej jakości docierały do najdalej położonych zakątków ekumeny chrześcijańskiej, był Rzym, gdzie działały warsztaty medalierskie o wysokim poziomie artystycznym¹¹². W ciągu XVII–XIX w. włoskie rzemieślnicze ośrodki osiągnęły szczyty sztuki medalierskiej¹¹³. Medaliki z Dubna, moim zdaniem, reprezentują właśnie takie wytworne wyroby, w których mamy podstawy dopatrywać się tak włoskiej, jak i w ogóle zachodnioeuropejskiej metryki. Natomiast treść ideowa, jaką zawierają, potwierdza, że Dubno znajdowało się w zasięgu rozpowszechniania religijno-estetycznych wpływów, które z Rzymu różnymi drogami docierały na wschodnie tereny ekumeny chrześcijańskiej, oraz wskazuje na łączność miejscowej dubieńskiej wspólnoty z zachodnim światem Kościoła rzymskokatolickiego.

KATALOG / INSKRYPCJE

1. CHRYSZTUS ZBAWICIEL – MATKA ZBAWICIELA (tabl. 1, il. 1a–b)
 Awers: SALVATOR MVN[DI] SAL[VATOR] N[OSTRVM]
 Rewers: MAT[ER] SALVATO[RIS] O[RA] P[RO NOBIS]
 Rozmiar: 29 × 27, 2 mm, z uszkiem 38,4 mm; średnica uszka 7 mm
 Metal: mosiądz
2. JEZUS NAZAREŃSKI WYKUPIONY – ŚW. JAN NEPOMUCEN (tabl. 1, il. 2a–b)
 Awers: IESVS NAZAR[IENSIS]
 Rewers: S[ANCTVS] IO[ANNES] NEPOMVC[ENVS] M[ARTVRVS]
 Rozmiar: średnica 34,1 mm, z uszkiem – 44, 1 mm; średnica uszka 6,1 mm
 Metal: mosiądz, połączany
3. NAJŚWIĘTSZA MARIA PANNA NIEPOKALANEGO POCZĘCIA – ŚW. MICHAŁ
 ARCHANIOŁ (tabl. 1, il. 5a–b)
 Awers: B[EATA] VIRGO S[INE] PEC[CATO] ORIG[INALI] CONCEPT[A]
 Rewers: VIVIT DEVS
 Rozmiar: 46 × 37,7 mm, z uszkiem 56 mm; średnica uszka 6,6 mm
 Metal: mosiądz
4. MATKA BOSKA POCIESZENIA SOKALSKA (tabl. 1, il. 3a–b)
 Awers: B[EATISSIMA] V[IRGO] M[ARIA] SOKAL[IENSIS] AB INNOC[ENTIVM] XIII
 1724 8 SEPT[EMBER] CORONATA
 Rewers: SVB BENEDIC[TO] XIII P[A]P[A]
 Rozmiar: średnica 26 mm
 Metal: srebro

¹¹² Aktywność warsztatów działających w XVII w. na terenach Polski stopniowo wygasła, dlatego już w XVIII w., według opinii badaczy, w królestwie nie było żadnego znaczącego medaliera. Produkcją dewocjonałów zajmowały się pracownie na terenach Niemiec, Austrii, Hiszpanii (SAMEK 1984: 242; KOŁYSZKO 2013: 246).

¹¹³ Do grona najwybitniejszych medalierów należeli: Gaspar Morone Mola (FORRER 1904, vol. 4: 111–117), rodzina Hameranih (FORRER 1904, vol. 2: 392–403), Francesco i Ignazio Bianchi (FORRER 1904, vol. 1: 184–185) i wielu innych.

5. MATKA BOSKA BERDYCZOWSKA – ŚW. TEKLA (tabl. 1, il. 6a–b)
 Awers: B[EATISSIMA] V[IRGO] MARIA BERDICZOVIEN[SIS] CORON[ATA]
 Rewers: S[ANCTA] THECLE V[IRGO] B[EATISSIMA] M[ARTVRA]
 Rozmiar: średnica 26,4 mm, z uszkiem 35,5 mm
 Metal: mosiądz

6. MATKA BOSKA ŁUCKA – ŚW. PIOTR Z WERONY MĘCZENNIK (tabl. 1, il. 4a–b)
 Awers: B[EATISSIMA] M[ARIA] V[IRGO] LVCEORIEN[SIS] CORON[ATA] 1749
 Rewers: S[ANCTVS] PETER M[ARTVRVS]
 Rozmiar: średnica 22,5 mm, z uszkiem 30,75 mm
 Metal: mosiądz

7. MATKA BOSKA SZKAPLERZNA – CZYŚCIEC (tabl. 1, il. 7a–b)
 Awers: DÉCOR CARMEL[O]
 Rewers: MIS[ERERE] MEI
 Rozmiar: średnica 34,6 mm, z uszkiem 45 mm
 Metal: mosiądz

8. ŚW. TRÓJCA – ŚW. RODZINA (tabl. 2, il. 1a–b)
 Awers: ROMA
 Rewers: SACR[VM] CHRIST[VS] FA[MILE]
 Rozmiar: 37,6 × 41 mm, z uszkiem 51 mm; wysokość uszka 7 mm
 Metal: mosiądz

9. ŚW. JÓZEF – ŚW. JAN CHRZCICIEL (tabl. 2, il. 3a–b)
 Awers: S[ANCTVS] IOSEPHE
 Rewers: S[ANCTVS] IOAN[NES] BAPTIST
 Rozmiar: 39 × 34,7 mm, z uszkiem 48,3 mm
 Metal: mosiądz

10. ŚW. BENEDYKT – KRZYŻ ŚW. BENEDYKTA (tabl. 2, il. 2a–b)
 Awers: CRVX • S[ANCTI] • P[ATRIS] • BENEDICT[I] (Krzyż Święty Ojca Benedykta)
 Rewers:
 w polu: C[RVX] S[ANCTI] / P[ATRIS] B[ENEDICTI] (Krzyż Świętego Ojca Benedykta)
 pionowo: C[RVX] S[ANCTA] S[IT] M[IHI] L[VX] (Krzyż Święty niech mi będzie światłem)
 poziomo: N[ON] D[RAGO] S[IT] M[IHI] D[VX] (Niech szatan nie będzie
 moim przewodnikiem)
 w otoku: I[ESVS] H[OMINVM] S[ALVATOR] / V[ADE] • R[ETRO] • S[ATANA] /
 N[UMQUAM] • S[VADE] • M[IHI] • V[ANA] / S[VNT] • M[ALA] • Q[VAE] • L[IBAS]
 / I[PSE] • V[ENENA] • B[IBAS] (Jezus Zbawca Ludzi / Idź precz szatanie / Nie nakłaniaj
 mnie do złego, złe rzeczy czynisz, sam pij swoją truciznę)¹¹⁴
 Rozmiar: 30,2 × 27,3 mm, z uszkiem 38,45 mm
 Metal: mosiądz

¹¹⁴ MARTINI 2009: 2.2:530: 1.3746; KOŁYSZKO 2013: 135–136.

11. KRZYŻ ŚW. BENEDYKTA (tabl. 2, il. 8)
 Awers: C(RVX) S(ANCTA) S(IT) M(IHI) L(VX); N(ON) D(RAGO) S(IT) M(IHI) D(VX);
 \BIBAS\ I(ESV) H(OMINVM) S(ALVATOR) \VADE RETRO SATANA NON SALVE MIHI
 VAVA SANT MALA QVAC\ L(IBAS) I(PSE) V(ENENA)- C(RVX) S(ANCTI) P(ATRIS)
 B(ENEDICTI)
 Rewers: /.S+H./ /B..TI.../.
 Rozmiar: ogólna wysokość 26,6 mm, zachowana szerokość 17 mm
 Metal: mosiądz

12. ŚW. BRYGIDA SZWEDZKA – ŚW. MAURZYCY (tabl. 2, il. 7a–b)
 Awers: S[ANCTA] BRIGITTA O[RA] P[RO] N[OBIS]
 Rewers: S [ANCTVS] ...TIVS M[ARTVRVS]
 Rozmiar: szerokość 16 mm, zachowana długość 17,5 mm
 Metal: mosiądz

13. ŚW. IGNACY LOYOLA – ŚW. FRANCISZEK KSAWERY (tabl. 2, il. 6a–b)
 Awers: S[ANCTVS] IGN[ATIVS] DE LOYOL[A] S[OCIETATIS] I[ESVS]. [AD
 MAJOREM DEI] GLORIA[M] REG[IS]
 Rewers: S[ANCTVS] FRAN[CISCVS] [XA]VER[VS] SOC[IETATIS] I[ESVS]
 Rozmiar: średnica 34 mm, z uszkiem 43,4 mm; średnica uszka 5,5 mm
 metal - mosiądz

14. ŚW. IGNACY LOYOLA – ŚW. FRANCISZEK KSAWERY (tabl. 2, il. 9a–b)
 Awers: S[ANCTVS] IGN[ATIVS] D[E] L[OYOLA] S[OCIETATIS] I[ESVS]
 Rewers: S[ANCTVS] FRAN[CISCVS] XAV[ERVS] S[OCIETATIS] I[ESVS]
 Rozmiar: 23,75 × 21 mm, z uszkiem 32,3 mm
 Metal: mosiądz

15. ŚW. IGNACY LOYOLA – ŚW. FRANCISZEK KSAWERY
 Awers: S[ANCTVS] IGN[ATIVS] DE LOY[OLA] S[OCIETATIS] I[ESVS]. AD
 MAJOR[EM DEI] GLORIA[M] REG[IS]
 Rewers: S[ANCTVS] FRAN[CISCVS] XAV[ERVS] SOC[IETATIS] IES[VS]
 Rozmiar: 31,35 × 28,45 mm, z uszkiem 39,55 mm
 Metal: mosiądz

16. ŚW. IGNACY LOYOLA – ŚW. FRANCISZEK KSAWERY
 Awers: S[ANCTVS] IGN[ATIVS] D[E] LOYOLA SOC[IETATIS] IES[VS]
 Rewers: S(ANCTVS) FRAN(CISCVS) X(AVERVS)
 Rozmiar: 22,7 × 20,3 mm, z uszkiem 30 mm
 Metal: mosiądz

17. ŚW. JAN NEPOMUCEN – JEŻYK ŚW. JANA NEPOMUCENA (tabl. 2, il. 4a–b)
 Awers: S[ANCTVS] I[OANNES] NEPOM[VCENVVS]
 Rozmiar: 24,2 × 20,5 mm, z uszkiem 34,8 mm; średnica uszka 5,7 mm
 Metal: mosiądz

18. ŚW. JAN NEPOMUCEN – ŚW. BARBARA (tabl. 2, il. 5a–b)
 Awers: S[ANCTVS] IOA[NNES] NEPOM[VCENVS] M[ARTVRVS]
 Rewers: S[ANCTA] BARB[ARA]
 Rozmiar: 23 × 21,5 mm, z uszkiem 30,8 mm
 Metal: mosiądz

LITERATURA

- ADAMCZUK, A. 2011. „Piotr z Werony. 2. W ikonografii”, [w:] E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin: 656–657.
- ADAMEK, T. 1982. „Św. Jan Nepomucen i jego relikwiarz na Jasnej Górze”, *Studia Claromontana* 3: 371–380.
- ALOJZY, F. 1903–1904. *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. 1–4, Kraków.
- ANZULEWICZ, P. (red.) 1986. *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach Maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985*, Szymanów.
- ATTWATER, D. i JOHN, C.R. 1997. *Dykcjonarz świętych*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- BABUCHOWSKI, A. 2007. *Jan Nepomucen*, Kraków.
- BENTKOWSKI, F. 1830. *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznymi*, Warszawa.
- BETLEJ, A. 1999. „Źródła do siedemnasto- i osiemnastowiecznych dziejów artystycznych kościoła i klasztoru oo. Bernardynów w Sokalu”, [w:] P. KRASNY (red.), *Sztuka dawnej ziemi chełmińskiej i województwa belskiego*, Kraków: 63–81.
- BLAŽKOVA, G., OMELKA M., ŘEBOUNOVÁ, O. 2015. „Death and Burial in Post-medieval Prague”, [w:] S. TARLOW (red.), *The Archaeology of Death in Post-medieval Europe*, Warsaw–Berlin: 204–219.
- BOGACZ, R. 2004. „Od Niepokalanej do Bogurodzicy. Kontekst archeologiczno-biblijny”, [w:] L. ROTTER i J. MARECKI (red.), *Maria Immaculata. 150. rocznica ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP*, Kraków: 9–21.
- BOGDALSKI, CZ. 1905. „Cześć Najświętszej Maryi Panny w zakonie oo. Bernardynów” [w:] *Księga Pamiątkowa Maryańska ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia Dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, t. 1, Lwów, Warszawa: 428–439.
- BORKOVSKÝ, I. 1975. *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském Hradě*, Praha.
- BRUŹDZIŃSKI, A. 2004. Bractwa pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Krakowie, [w:] L. ROTTER i J. MARECKI (red.), *Maria Immaculata. 150. rocznica ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP*, Kraków: 49–59.
- CANDIDO DE DALMASES (SI). 1989. *Człowiek, który widział wszystko*, Kraków.
- CHODYNICKI, I. (Z.K.). 1846. *Wiadomość historyczna o Fundacyach klasztorów zakonu karmelitańskiego niegdyś w Polsce i Litwie, a później pod panowaniem Austrii, Rosyi i Pruss zostających*, Lwów.
- CHUDZIŃSKA, B. 1998. *Dewocjonalia z nowożytnego cmentarzyska we wsi Maniowy na Podhalu*, Kraków.
- CHUDZIŃSKA, B. 2008. „Dewocjonalia ze zbiorów Muzeum Podkarpackiego w Krośnie oraz Muzeum Historycznego w Sanoku”, [w:] J. GARNCARSKI (red.), *Archeologia okresu nowożytnego w Karpatach polskich*, Krosno: 453–491.
- DARANOWSKA-ŁUKASZEWSKA, J. 2008. „Michał Archanioł. V. W ikonografii”, [w:] E. ZIEMANN (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin: 811–812.
- DUDZIŃSKI, T., GRUPA, M., GRUPA, D., KRAJEWSKA M., MAJOREK, M., NOWAK,

- M, NOWAK, S., PRZYMORSKA-SZTUCZKA, M. i WOJCIECHOWSKA, A. 2015. *Tajemnice szczużyńskich krypt*, t. 3, Grajewo–Toruń.
- DZIUBKOWA, J. 1996–1997. *Vanitas: portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych*, Poznań.
- ENCYKLOPEDIA KOŚCIELNA 1881, t. 14, Warszawa.
- FORRER, L. 1904. *Biographical Dictionary of Medallists*, vol. 1–2, 4, London.
- FROS, H. 1993. „Ignacy Loyola”, [w:] J. WALKUSZ, S. JANECZEK, S. WIELGUS, S. FITA, J. MISIUREK, M. RUSECKI, A. STĘPIEŃ i A. WEISS, *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin: 1444–1447.
- GULUB, S. 2013. „Z notatnika archeologa”, [w:] *Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kraśniku*, Kraśnik: 33–59.
- GRABARCZYK, T. i KAJZER, L. 1978. „Badania archeologiczno-architektoniczne krypty Judyckich w kościele pw. świętych Piotra i Pawła w Pucku w 1977 roku”, *Studia Pelpińskie* 9: 85–107.
- HOCHLEITER, J. 2009. „Św. Jan Nepomucen jako katolicki bohater kultowy”, *Studia Elckie* 11: 123–136.
- HOFFER, N., KRENN, M., WURZER, W. 1994. „Archäologische Ausgrabungen am Rathausplatz von Scheibbs in Niederösterreich”, *Fundberichte aus Österreich* 33: 220–240.
- HUPALO, V. 2014. „Relihiyni medal’yoni iz pokhovan’ u kolishn’omu bernardins’komu kosteli v Dubni na Volini”, *Materiali i doslidzhennya z arkeologiyi Prikarpattya i Volini* 18: 291–321.
- HUTTEN-CZAPSKI, E. 1871. *Catalogue de la Collection de Médailles et Monnaies Polonaises*, t. 1, St.-Petersbourg.
- JACNIACKA, M. 1997. „Jan Nepomucen. W ikonografii”, [w:] S. WIELGUS, J. DUCHNIEWSKI, M. DANILUK, S. FITA, J. MISIUREK, M. RUSECKI, A. STĘPIEŃ i A. WEISS, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin: 813–814.
- JACNIACKA, M. 2008. „Maurycy. III. Ikonografia”, [w:] E. ZIEMANN (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin: 253–254.
- JANICKA-KRZYWDA, U. 1982. *Patron – atrybut – symbol*, Poznań.
- KNAPIŃSKI, R. 1997. „Jan Chrzciciel. V. Ikonografia”, [w:] S. WIELGUS, J. DUCHNIEWSKI, M. DANILUK, S. FITA, J. MISIUREK, M. RUSECKI, A. STĘPIEŃ i A. WEISS, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin: 778–780.
- KNAPIŃSKI, R. 2002. „Przedstawienia św. Jana Nepomucena w sztukach plastycznych jako przykład ikonografii hagiograficznej”, [w:] S. ROSIK i P. WISZEWSKI (red.), *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*, Acta Universitatis Wratislaviensis 2478, Seria Historia 159, Wrocław: 111–135.
- KOŁYSZKO, M. 2007. „Aport w zaświaty. Dewocjonalia z nekropoli rodziny Wesslów w Pułtusk”, [w:] A. HENRYKOWSKA, R. LOLO, *Pułtuskie osobliwości. Materiały wydane w roku obchodów 750-lecia nadania praw miejskich*, Warszawa: 65–111.
- KOŁYSZKO, M. 2013. *Dewocjonalia z końca XVI–XVIII wieku pochodzące z badań archeologicznych na terenie Polski (stan zachowania, identyfikacja, zagadnienia konserwatorskie)*, Toruń.
- KONDRACIUK, P. 2010. „Roztoczański patron”. *Kaplice i figury św. Jana Nepomucena w pejzażu kulturowym Roztocza*, [on-line] <http://muzeum-zamojskie.pl/wp-pdf/nepomucen.pdf> [dostęp 26.08.2010].
- KOPEC, J.J. 1997. *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin.
- „Koronki”, [w:] *W kręgu sakrum*, [on-line] <http://wkregusakrum.blogspot.com/seach/label/decymka> [dostęp: 6.09.2013].
- KOVALENIA, A.A. i LEVKO, O.N. (red.) 2012. *Arkheologicheskoe nasledie Belarusi*, Minsk.

- KOWNACKI, I. 1703. *Sparta Polska, czyli opisanie obrazu Matki Najśw. w Lucku w kościele OO Dominikanów, wraz ze zbiorem cudów doznanych tamże*, Zamość.
- KURNATOWSKA, Z. 1992. „Kościół św. Leonarda w Lubiniu”, *Archeologia Polski* 37: 225–239.
- KUŹMAK, K. 1997. „Jan Nepomucen”, [w:] S. WIELGUS, J. DUCHNIEWSKI, M. DANILUK, S. FITA, J. MISIUREK, M. RUSECKI, A. STĘPIEŃ i A. WEISS, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin: 812–813.
- LANTSCHNER, M. 1994. „Ausgrabungen in der Stadtpfarrkirche St. Ulrich von Hollabrunn”, [w:] M. KRENN, H. RODRIGUEZ, B. WEWERKA i M. JEITLER, „Bericht zu den Ausgrabungen des Vereins ASINOE im Projektjahr 1993/94”, *Fundberichte aus Österreich* 32: 349–358.
- LITAK, S. 1989. „Berdyczów”, [w:] F. GRYGLEWICZ, R. ŁUKASZYK, Z. SUŁOWSKI (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: 279.
- LOMNICKA-ŻAKOWSKA, E. 2006. „O religijnej grafice ilustracyjnej w Wilnie około połowy XVIII w.”, [w:] A. PALIUŠYTĖ (red.), *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai, ser; Dailės istorijos studijos*, t. 2, Vilnius: 165–201.
- MARECKI, J. 2004. „Wizerunki i symbolika Niepokalanej w heraldyce zakonnej”, [w:] L. ROTTER i J. MARECKI (red.), *Maria Immaculata. 150. rocznica ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP*, Kraków: 117–139.
- MARTINI, R. 2009. *Repertorio Medaglie Devozionali*, vol. 2. *Collezione Tam. Medaglie devozionali cattoliche moderne e contemporanee (1846–1978)*, parte 2. *Catalogo delle medaglie*, Milano.
- Médailles religieuses et objets de devotion* [on line] <https://medailles-religieuses.blog4ever.com/photos/madailles-xviii-siacle> [dostęp: 6.09.2013].
- MILAŹICKI, M. 2005. „Pobożność ludowa w pracy duszpasterskiej dominikanów na ziemiach polskich”, *Teofil* 13(2): 55–110.
- MIRONCZUK, R. 2012. „Zaginiona statua Jezusa Nazareńskiego Wykupionego”, [w:] J. URBAN i A. WITKO (red.), *Limen expectationis. Księga ku czci sp. ks. prof. dr. hab. Zdzisława Klisia*, Kraków: 223–229.
- MRÓZ, F. 2010. „Geneza i funkcjonowanie sanktuariów Pańskich w Polsce w okresie odnowy potrydenckiej (XVI–XVIII w.)”, *Peregrinus Cracoviensis* 21: 15–42.
- NIEDŹWIADEK, R. 2012. „Kościół pobrygidowski pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny Zwycięskiej w Lublinie”, [w:] E. BANASIEWICZ-SZYKUŁA (red.), *Kościoły i klasztory Lublina w świetle badań archeologicznych*, Lublin: 46–73.
- NIEDŹWIADEK, R., DRAŹKOWSKA, A., HUPAŁO, W., PRZYMORSKA-SZTUCZKA, M. 2015. „Wypożyczenie nowożytnych pochówków na podstawie wybranych stanowisk z Polski, Ukrainy i Litwy”, [w:] A. DRAŹKOWSKA (red.), *Kultura funeralna elit Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, Toruń: 70–125.
- NESTOROWICZ, Z. 1997. „Koronacje i koronarki wizerunków maryjnych w Polsce XVIII wieku”, *Biuletyn Numizmatyczny* 3: 16–22.
- NOWAK, J.T. i TURDZA, W. 2000. *Skarby krakowskich klasztorów*, Kraków.
- OO. BERNARDYNI 1924. 1724–1924. *Pamiętka 200-letniej rocznicy koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w klasztorze OO. Bernardynów w Sokalu*, Sokal.
- OSADCZY, W. 2006. „Łuck”, [w:] E. ZIEMANN (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin: 587–589.
- PETZOLDT, L. 1994. „Barbara”, [w:] W. BRAUNFELS (red.), *Lexicon der christlichen Ikonographie*, t. 5, Rom–Freiburg–Basel–Wien: 304–311.
- Podręczna encyklopedia kościelna*. 1905, t. 5–6, Warszawa.
- Podręczna encyklopedia kościelna*. 1913, t. 31–32, Warszawa.
- RACZYŃSKI, E. 1841. *Gabinet medalów polskich*, Poznań.
- RASMUSSEN, L. 1942. „Birgittapenningar”, *Formvannen* 37: 399–407.

- REWOLIŃSKI, T. 1887. *Medale religijne odnoszące się do Kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski*, Kraków.
- ROSTKOWSKA, B. 1996. „Dewocjonalia: medaliki i krzyżyki. Tkaniny ozdobne”, [w:] S. TABACZYŃSKI (red.), *Sandomierz. Badania 1969–1973*, Warszawa: 405–421.
- RUSECKI, I.M. 2000. *Historia cudownego obrazu Matki Bożej Sokalskiej*, Kalwaria Zebrzydowska.
- RUSECKI, I.M. 2002–2003. „Z dziejów Ojców Bernardynów w Polsce 1453–2003”, *Łódzkie Studia Teologiczne* 11–12: 189–224.
- SAMEK, J. 1984. *Polskie rzemiosło artystyczne: czasy nowożytne*, Warszawa.
- SHEVCHENKO, T. 2002. „Domy Tovarystva Isusa, yikh fundatory i blagodynyky na ukraïn's'kikh zemlyakh Rechi Pospolytoyi: 1572–1647”, *Etnichna istoriya narodiv Evropy* 13: 86–92.
- SHOSTAK, I. 2005. *Lutsko-zhytomyr's'ka diyetseziya naprykintsi XVIII – u pershiy polovini XIX st.*, Bil'iy Dunayets' – Ostrog.
- SINKEVICH, N. 2009. *Laudare Benedicere Praedicare. Dominikans'kiy orden na Volyni v kintsi XVI – na pochatku XIX st.*, Kiïv.
- TRAWICKA, E. 2007. „Dewocjonalia ze stanowiska 5 w Gdańsku – Hala Targowa”, H. PANER (red.), *Archeologia Gdańska* 3: 57–66.
- WACŁAW Z SUŁGUSTOWA. 1902. *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej (wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne)*, Kraków.
- WAGNER, M. 2012. „Wypuk jeńców polskich z niewoli tureckiej i tatarskiej w końcu XVII wieku”, *Ukrayinska Oriyentalistyka* 6: 29–35.
- WEGNER, H. 1989. „Benedykt z Nursji. III. Ikonografia”, [w:] F. GRYGLEWICZ, R. ŁUKASZYK, Z. SUŁOWSKI (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: 230–231.
- WANAT, B.J. 1996. „Walory artystyczne i założenia ideowe obrazu św. Józefa z kościoła ss. karmelitanek w Dubnie. Rozwój jego kultu w XVIII i XIX w.”, *Folia Historica Cracoviensia* 3: 113–134.
- WANAT, B.J. 2000. „Koronacja nowego obrazu Matki Boskiej Szkaplerznej w Berdyczowie na Ukrainie”, *Folia Historica Cracoviensia* 7: 191–199.
- WASILEWSKA, J. 2013. „Szkaplerzna Matka Boża. 2. Ikonografia”, [w:] E. GIGILEWICZ (red.), *Encyklopedia kościelna*, t. 19, Lublin: 60.
- WEWIÓRA, M. 1995. „Medalik świętego Benedykta odkryty podczas badań zespołu klasztornego w Trzemesznie. Studia z dziejów kultu religijnego”, [w:] A. POBÓG-LENARTOWICZ i M. DERWICH (red.), *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, Opole: 433–442.
- WITKO, A. 2004. „Sobre la iconografía de Jesús Nazareno Rescatado en los siglos XVII–XX”, *Folia Historica Cracoviensis* 10: 431–447.
- WITKO, A. 2010. *Jezus Nazareński Wypukiony*, Kraków.
- WŁODARCZYK, D. 2012. „Badania archeologiczne przy kościele Świętego Krzyża oraz klasztorze Dominikanów Obserwantów w Lublinie”, [w:] E. BANASIEWICZ-SZYKUŁA (red.), *Kościoły i klasztory Lublina w świetle badań archeologicznych*, Lublin: 194–210.
- WZOREK, J. 1989. „Barbara. IV. Ikonografia”, [w:] F. GRYGLEWICZ, R. ŁUKASZYK i Z. SUŁOWSKI (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: 18–20.
- ZAWADA, M. 2014. *Święty Jan Nepomucen: milczący kapłan*, Bystra.
- ŻÓŁKOWSKA, J. 2009–2010. „Dewocjonalia nowożytne ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie”, *Wiadomości Archeologiczne* 61: 153–164.

Adres autora:

Viera Hupalo
 Institut ukraïnoznavstva im. I. Krypákeviča NAN Ukraïni
 vul. Vinnichenka 24, 79008 L'viv, UKRAÏNA
 e-mail: gupaloarcho@ukr.net

TABLICA 1	Figs. 1–7. Medale religijne z grobów w kościele pobernardyńskim, Dubno (Ukraina). Fot. W. Hupało
TABLICA 2	Figs. 1–9. Medale religijne z grobów w kościele pobernardyńskim, Dubno (Ukraina). Fot. W. Hupało

